

מאת: ח. תדמור

הרקע המדיני והגיאוגרפי

ארץ פלשת השוכנת על 'דרך הים', הדרך הבינלאומית הראשית המוליכה מסוריה ומלבנון למצרים, היתה תמיד בקו-מסעם של צבאות, שעלו ממצרים אל עבר ארץ-ישראל, סוריה ואזור הפרת, ושל הצבאות, שהיו עולים מן הצפון על מצרים. יחד עם זאת, פלשת עצמה – השוכנת על דרכי-מסחר בינלאומיות ראשונות במעלה, ובה ערי-נמל ולהן סחר-ימי מפותח – שימשה אף היא כיעד ומטרה לכובשים. ואמנם, עם התפשטותו והתעצמותו של האימפריום האשורי בשלהי המאה הח' לפסה"ג, משהגיעו צבאות אשור במסעות-המלחמה שלהם אל תחומי ארץ-ישראל, נכללו ערי פלשת בתחומי ממלכת אשור, אף שקיימו בידן מידה של עצמאות. ומאז ועד ירידתה של אשור שקדו האשורים להבטיח את שלטונם והשפעתם בפלשת בכל הדרכים שעמדו לרשותם, ובכלל זה אף בדרך של מסעות-מלחמה המכוונים במיוחד לפלשת.

מגעה הראשון של פלשת עם אשור קדם בחמשים שנה למסעות הראשונים של האשורים לפלשת. לראשונה נזכרת פלשת בתעודות האשוריות בימיו של אֶדְד־נִי־רִי ה' (809–782 לפסה"ג). היה זה לאחר מפלת בן-הדד ה' מלך ארם, בשנת 796 לפסה"ג; כשמדינות התלויות בארם, תלות מדינית או מסחרית, מיהרו להעלות מס למלך אשור, שמיגר במסעות אחדים את כוחה הצבאי של ארם-דמשק. בין משלמי המס נזכרים: ישראל (= בית עמרי), אדום ופלשת (Palastu)¹. אולם חשיבותה של פלשת כיעד וכמרכז-משיכה לממלכת אשור עולה רק בימי תגלת-פלאסר ה' (745–727 לפסה"ג), בונהו ומתכננו של האימפריום האשורי, שהיה גם הראשון בין מלכי אשור שהשליט את מרותו על פלשת. לשם בירור מהותם ותכליתם של המסעות האשוריים לפלשת וכדי לעמוד על טיב היחסים בין אשור לפלשת בכללותם, יש לתת את הדעת על כמה תופעות גיאוגרפיות-ישוביות והיסטוריות-מדיניות.

ניתן להבחין בקרב עריה הגדולות של פלשת שלוש חטיבות: ערים השוכנות לחוף הים, והגישה העיקרית אליהן היא מצד הים – אשקלון ויפו; ערים השוכנות במרחק-מה מן החוף, והגישה אליהן היא מן הים ומן החוף כאחד – עזה, אשדוד ויבנה; והערים השוכנות בפנים הארץ – עקרון וגת.

סיבות שונות, הקשורות בהתנחלות הפלשתים ובארגונם הפנימי ובהרכבה האתני של אוכלוסית פלשת, הן שגרמו שיתייחד מעמדן של חמש ערי פלשת – מקום מושבם של חמשת סרגי הפלשתים; ואילו ערים אחרות, ויפו בראשן, הפכו עקב כך לערים שחשיבותן רק משנית במעלה.

עיי' הערות בעמ' 282–285, ולוח יט.

בין חמש ערי פלשת הראשיות: היתה דוקא אשקלון קשורה פחות מאחרות למישור החוף – ופניה אל הים. ואולי משום כך אין היא נזכרת בין אויבי ישראל בתקופת ההתנחלות ובימי השופטים. המלחמות בינה לבין ישראל הצטמצמו לאותם מקרים בהם היתה אשקלון שותפת בברית עם כלל ערי פלשת במאבקן נגד שבטי ישראל. אף בימי דוד ושלמה לא היה לאשקלון סכסוך של ממש עם ישראל; ויפו, השייכת לאשקלון, נשארה מובלעת אשקלונית גם כששלטו ישראל ביבנה ובגבולה מדרום ליפו.

לאחר התפלגות הממלכה לא היו מלחמות בין יהודה לבין אשקלון. ואולי מכאן מסתבר מדוע לא פגע עוזיהו מלך יהודה ביפו. האשקלונית, שעה שכבש את יבנה ואת אשדוד, שמדרום לה.

הערים שבמרחק-מה מן הים והערים המרוחקות מחוף הארץ, עקרון בצפונה של פלשת, יבנה ואשדוד במרכזה ועזה בדרומה – הן אשר היו שליטות על "דרך הים". מובן, איפוא, מדוע ערים אלה, שעל "דרך הים", היו הערים העיקריות שנפגעו במישור במסעות האשוריים לפלשת; ואילו העיר אשקלון לא נפגעה במסעות אשור, אלא שנים רבות לאחר שעברה הכוס על ערי פלשת האחרות.

בסדר עליתן ושקיעתן של ערי המלוכה הפלשתיות היתה מחזוריות ברורה; וכך, למשל, לא היה מעמד מרכזי בפלשת לאשקלון ולאשדוד בעת ובפגועה אחת – ולעתים דומה שהאחת נבנתה מחורבנה של רעותה. בשני הדורות שקדמו לחדירתם הראשונה של האשורים לפלשת היתה אשדוד הממלכה הפלשתית הראשית, והיא היא שנפגעה קשה במלחמותיו של עוזיהו מלך יהודה, שפרץ לתחום פלשת, כבש ערים בה ולכד את צפונה של פלשת (דה"ב כו, ו). אשדוד ויבנה נלכדו לא כדי להשיט בהן אניות לגמלי ים התיכון, שכן לא היה לה ליהודה צי משלה ולא ידע ימי. מגמתם של כיבושי עוזיהו היתה בעיקר מסחרית, ומטרה זו הושגה. עזריהו, ששלט בצפון-פלשת, באדום ובדרומו של הגלעד, הפך לאחד המלכים הגדולים ביותר במרחב שבין אשור למצרים. יש להניח שעקרון נבלעה באותם הימים בתחומה של אשדוד כעיר ואסאלית ובאה אף היא בעול שלטונו של עזריהו.

שינוי מהותי בא ביחסי הכוחות המדיניים כשניגף צבא עזריהו מלך יהודה מפני צבא אשור בשנת 739/8 לפסה"נ, ויהודה החלה יורדת במהירות מסחררת. ירידת עזריהו כרוכה היתה בכניסתו של גורם צבאי חדש ומכריע לתחומה של ארץ-ישראל – הלא הוא תגלת-פלאסר הג' מלך אשור, שהשתלט לראשונה בכוח צבאו על פלשת ופתח פרק חדש בתולדות ארץ-ישראל. בניגוד לדעה הרווחת, אין להניח שתכנן מלך זה את כיבושה של פלשת מראש, כחלק מתכנית משוערת להשתלט על כל סוריה ואולי אף על מצרים. דומה שרק בהמשך מסעותיו של תגלת-פלאסר לסוריה ולפיניקיה התגלגלו הדברים כתוצאה של צירוף מניעים מדיניים, צבאיים וכלכליים, כשפרצו האשורים לפלשת והתפשטו עד גבול ארץ-מצרים.

בשנות 738–742 לפסה"נ השתלט תגלת-פלאסר על כל צפונה של סוריה ועל ערי החוף של ים התיכון: גבל, ארוד, צמר, ערק. תחילה נפלה ממלכת אַךְ־ד – המדינה הראשית בסוריה הצפונית והמרכזית באותם הימים. אחריה נכבשה ארץ עמק (Unqi), היא בקעת אַנְטִי־וֹקִיָה, ושנתיים לאחר מכן נפלו חדרך, שמדרום לארפד, ואוורים

סמוכים וכן תשעה עשר אזורים ארץ-חמת – כשחמת המקובצת נשאת כמדינה נושאת מס לאשור. ערים וממלכות אלה, להוציא את חמת עצמה, באו בברית ולחמו באשור בהנהגתו של עזריהו מלך יהודה לאחר נפילת ארפד בשנת 740 לפסה"ג. כל אלה הפכו לפחיות אשוריות לאחר שכבשן מלך אשור בשנת 738 לפסה"ג. באותן השנים נכנעו לאשור אף שאר מדינות סוריה הדרומית; ובין משלמי המס לתגלת-פלאסר מוצאים אנו את רצין מדרמשק, מנחם משומרון וחירם מצור. ישראל היתה עדיין אותו זמן הדרומית שבין המדינות הואסאליות. מעתה נתונות היו מדינות אלה בצל האימפריום האשורי, שנבולו התקרב אליהן מאוד: גבול זה – שבשעתו ניצב על הפרת – הוזז עתה לסוריה התיכונה, ואפשר אף שהגיע תחום השלטון האשורי הישיר אל בקעת הלבנון שמדרום לחמת, כאשר חמת נותרה כמובלעת ואסאלית בים הפחיות האשוריות המקיפות אותה.

באותם הימים נודע ענין מיוחד לאשורים במסחרן הימי של ערי החוף הפיניקיים: גבל, ארוד, צידון וצור. תעודה חדשה, שנתגלתה לפני שנים אחדות בכלח (גמרוד), בירתו של תגלת-פלאסר הג', יש בה כדי לנסוך אור על הרקע ליחסיו של מלך אשור עם ערי החוף הפיניקיים ולמסעו הצבאי הראשון לפלשת. תעודה זו היא מכתב מאת פקיד אשורי גבוה היושב סמוך לצור, אולי בצמר, אל המלך. פקיד זה מודיע שכתב לאנשי צידון הוראה בזה הלשון: "עתה הורידו עצים (הנה) ועשו כאן את חובת עבודת המלך (המוטלת עליכם), ולמצרים ולפלשתים אל תמכרו – שכן, אחרת, לא אשחרר אתכם ולא תעלו להר". האשורים, שמעוניינים היו, ללא ספק, למנוע את מסחרן של ערי החוף הפיניקיים עם מצרים ועם פלשת, הטילו, כנראה, מונופולין על סחר הייצוא העיקרי של צידון, עצי הארזים לבנים. אין לדעת מה זמנו המדויק של המכתב. אך אם נכונה הדעה, שהמכתב נחתב בתקופה שבין 738 לפסה"ג לבין 734 לפסה"ג, עשויה תעודה זאת לסייע להנחה שבמידה מסוימת היה המסע האשורי הראשון לפלשת בשנת 734 לפסה"ג, חלק מהמגמה האשורית האימפריאלית להשתלט על ערי הנמל הגדולות בחוף ים התיכון ולשים יד על מסחרן.

מסעות תגלת-פלאסר הג'

ואכן, משהתבצר השלטון האימפריאלי האשורי בערי החוף הפיניקיות העשירות, לא היסס תגלת-פלאסר, בהזדמנות הראשונה שניתנה לו, לרדת דרומה, לאורך דרך חוף הים – ולהכניס אף את פלשת, ואזורים אחרים שלאורך "דרך הים", לתחום-הריבונות האשורי.

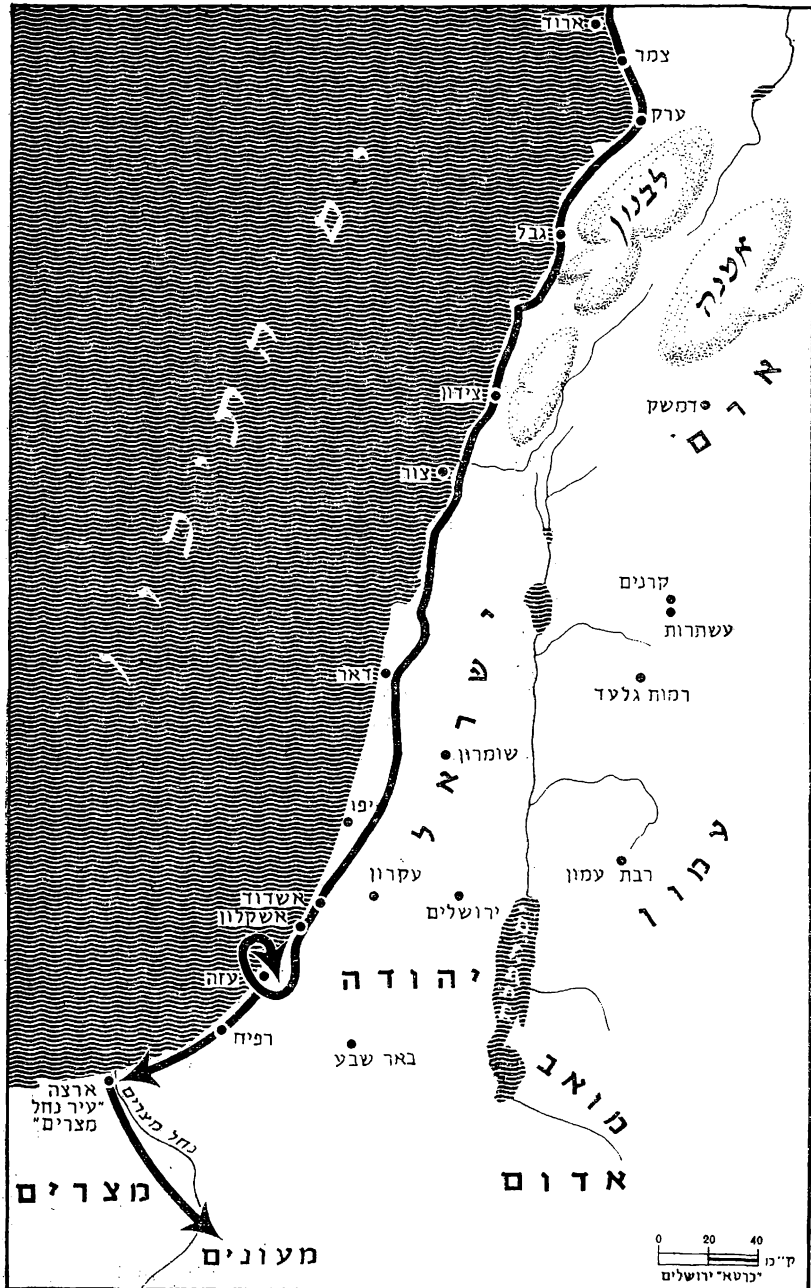
לאחר שנחל עזריהו מפלה מידי אשור בשנת 739/8 לפסה"ג, קמו שכניה של יהודה, מרדו בה ואף הצרו את גבולה. ואכן, יחד עם פקח בן-רמליהו ורצין מלך ארם, אויביו של אחז, נכד עזריהו מלך יהודה, חברו גם ערי צפון-פלשת – אשדוד, יבנה ועקרון – שהשתחררו מעולו של עזריהו ופשטו על אדמת יהודה בשפלה. "ופלשתים פשטו בערי השפלה והגב ליהודה וילכדו את בית-שמש ואת אֶלֶלֶן ואת הגדרות ואת שוכו ובנותיה ואת תמנה ובנותיה ואת גמזו ובנותיה וישבו שם" (דה"ב כט, יח). מהומות אלה שימשו, כנראה, רקע למסע האשורי לארץ-ישראל בשנת 734 לפסה"ג. ויש סוברים⁹ שהעילה

למסע שימשה פנייתו של אחז אל תגלת-פלאסר, בבקשת עֶרָה נגד רצין ופקח שנתכוונו לשים מצור על ירושלים, להסיר את אחז מכסאו ולהעלות למלוכה את "בן טבאל" (מל"ב טז, ה; ז, י"ז, א-ז)¹⁰. אולם עיון בסדרם הכרונולוגי של המאורעות ביהודה בשנות 734-733 לפסה"נ מחייב להניח שפנייתו של אחז למלך אשור באה רק לאחר מסעו של תגלת-פלאסר לפלשת, ולאחר שנכנע אחז לפני תגלת-פלאסר בעת מסע זה. מכאן, שיש לראות את המסע האשורי הראשון לפלשת כתולדה של המצב המדיני בסוריה, ושל האינטרסים הכלכליים ומגמת ההתפשטות של ממלכת אשור באותו פרק זמן. ואפשר שנוסף על הסיבות הכלכליות לפעולה האשורית בפלשת, שנזכרו כבר לעיל, היה למסע של 734 לפסה"נ גם אספקט צבאי מובהק: ההשתלטות המהירה על ערי החוף של סוריה, פניקיה וארץ-ישראל, איפשרה למנוע מגע אפשרי בין מלכי סוריה וארץ-ישראל לבין פרעוני הדלתא של מצרים – מגע שעשוי היה לסייע להקמת ברית סורית-ישראלית רבתי נגד אשור, בהשתתפותה של מצרים. בעוד בסדרם של המאורעות ביהודה בשנות 734-733 לפסה"נ מוקשה הוא, הרי סדרם של המסעות האשוריים ברור יותר. בשנת 734 יצא תגלת-פלאסר בדרכו דרומה כשהוא מתקדם לאורך החוף. נקודת המוצא למסעו שימשה, כנראה, צֶמֶר (Simirra), בירת הפחוה האשורית שבפניקיה. פרטיו של מסע אשורי ראשון זה לפלשת ידועים מן האנאלים של תגלת-פלאסר ומכמה כתובות אחרות – ובראשן כתובת שנתגלתה זה לא מכבר בכלח (נמרוד), עיר בירתו של מלך אשור¹¹:

"...ביבשה... הצתי (באש) עיר זו... בלב הים רמסתי אותם, עד... [מורא כלי נשקי] הבהיל אותו ונפל לבו; הוא לבש שק... מעץ... אֶשֶׁ רצוף גושי זהב עם... שנהבים, שמן טוב, בשמים מכל המינים, סוסים מארץ... העיר כֶּסֶפֶן, שעל שפת הים [העילין]... בידי קציני, מושל (=סוכן) העיר [צמר]... כמו עשב מלאתי את [המישור] גויות לוחמיהם... את רכושם, בקרם וצאנם, חמוריהם... בקרב היכלו... את [...] שלהם שלהם קבלתי [הנענתי?] את ארצם... [חנן] העזתי ובהל מפני כלי נשקי העזים [ואל ארץ מצרים ברח. את עזה לכדתי... ככר] זהב, 800 כני כסף, אנשים עם רכושם, אשתו, בניו, [בנותיו... רכושו, אלהיו שללתי לי]... את צלם האלים הגדולים – אדוני, וצלם מלכותי (עשוי) זהב [בתוך ההיכל של עזה הצבתי ומניתי אותם עם אלהי ארצם. מס עליהם הטלתי. וזה (ז.א. חנון) כצפור (גמלט) מתוך ארץ מצרים [ובא לפני ונשק רגלי, על מקומו השיבותיו... עם אנשי] אשור מניתי."

היעד העיקרי במסע זה היתה עזה – העיר הראשית השולטת על דרך הגישה למצרים. מן הכתובת מתברר שחנון ברח לבדו למצרים. אותה שעה נלכדה עזה ונשדדה, משפחת המלוכה ואלהי העיר הובלו בשבי, ועזה השתעבדה לאשור. הסימן המובהק לשעבודתה הוא הפולחן האשורי הממלכתי שהוכנס לתוכה; ועניו עבודת מצבת מלך אשור במקדש המרכזי של עזה. פולחן זה היו חייבים בו רק במדינות האסאליות שלא סופחו לאשור; ואילו אנשי ארץ-אשור גופה ותושבי הפחוות האשוריות פטורים היו ממנו.

העיון בשיטה המדינית-הצבאית של תגלת-פלאסר הג' מעלה, שבאותם הימים לא היתה אשור מעוניינת, ואף לא היתה יכולה, לספח אליה את פלשת ולהפכה לפתחה, כפי שסופחו לאשור כמה מערי החוף הפניקיות. שכן, האשורים לא היו מספחים

ציור 43: מסע תולת-סלאטר הג' בשנת 734 לספסח'נ

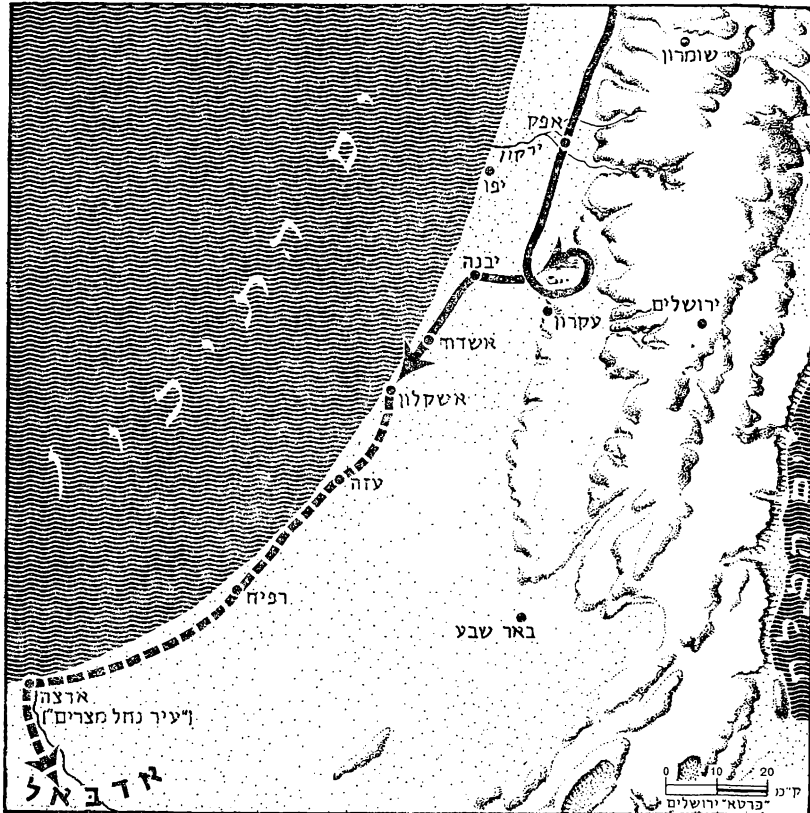
אזור שלא היה סמוך לפחנה אשורית (=גבול אשור) וצמוד לה. ואותו זמן היתה צמר, שמצפון לצור וליצידון, הדרומית שבפחות האשוריות בסוריה. כל אשר ניתן היה לעשות הוא: להכניס את עזה לתחום המדינות הואסאליות נושאות-המס, ולהשאיר לה את מלוא האבטונומיה, כעיר-המסחר הגדולה שבשערי מצרים.

אפשר ששיקולים מדיניים אלה הביאו לפשרה של תגלת-פלאסר עם חנון העותי, שנמלט, כאמור, למצרים ונכזבה תוחלתו להשיג עזרה ומחסה אצל פרעוני הדלתא. ואמנם מיהר חנון לשוב ממצרים ("כציפור", לדברי הכתובת), ואנו מוצאים אותו בן משלמי המס לתגלת-פלאסר בשנת 734 לפסה"ס¹³¹. לאחר כניעתה של עזה היתה הדרך לגבול מצרים פתוחה לפני צבא אשור. אך מסתבר שבאותן שנים לא נתכוונו עדיין מלכי אשור לחדור למצרים או להשתלט על חלקים ממנה. תגלת-פלאסר לא רצה אלא להגיע עד עצם גבול המצרים שהיה בעיר נחל מצרים¹³², היא אל-עריש (המכונה ארצא בכתובות אסרחדון). וכעדות קטע הכתובת של תגלת-פלאסר, המובא להלן, נפלה עיר זו ונבזזה¹³³:

מצבת צלם-מלכותי בתוך עיר נחל מצרים (Naḥal Mušur) [הצבת] ... [את] ... ואת הכסף הוצאתי לי בכוח ולארכ-אשור [נושאת] ... [מלך ארץ ... אשר] לפי המלכים אבותי לא נכנע ולא שלח (אליהם) את שליחו, על כיבוש ארץ ... [שמעו] ופחד אחזו. את שריו ושלח אליהם להשתעבד לי ... [העיר] ראת של [ארץ] המעונים (Mu'unaia) אשר מדרום (=מתחת) למצ[רים] ... הנעלה. השלל העצום שלכדו ידי ... הר שקר (Saqrri), 9,400 הרוגים ... השלח והמטות (המקודשים) של אשתר ... [גמל]ים, נאקות עם בכרותיהן] ...

המשכה של הכתובת מאלף ביותר. מתברר ממנו שלאחר כיבושה של אל-עריש פנה מלך אשור נגד המעונים, ששלטו על נתיבי המסחר, אשר הובילו מערב ומאדום ועברו את אל-עריש, שם נחתברואל הדרך הבינלאומית, היא "דרך הים" שבין פלשת ומצרים. לפי ההשלמה שהשלמנו את הקטע הפגום בתעודה האשורית שלעיל, מתברר שארץ המעונים שכנה "מדרום למצ[רים]". מקומה היה, איפוא, מדרום או מדרום-מזרח לאל-עריש¹³⁴, אל נכון באזור קדש-ברנע. מן הכתובת עולה שהמעונים לא נכנעו על נקלה, ומלך אשור טוען שהיכה 9,400 איש מהם. מהמשכה של הכתובת - שמסופר בה על השלח והמטות של אשתר - הם סמלי-קודש הבאים לציין נצחון, אותם נהגו מלכי אשור להציב בעיר כבושה, כאות לשעבודה, ולתבוע מן הנכבשים שיחלקו להם כבוד אלים - מתברר שלבסוף נכנעו המעונים והעלו מס: "גמלים, נאקות עם בכרותיהן, ויש לשער שמש זה כלל גם כמויות של בשמים - מור ולבונה - הם התוצר העיקרי של סחר-ערב בימים ההם.

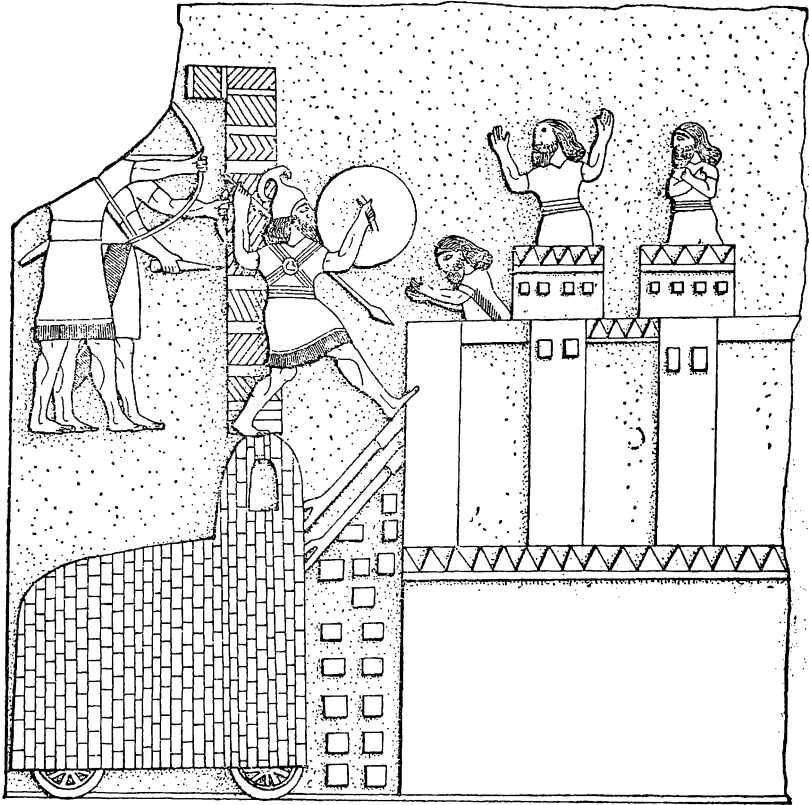
שעבודם של בני מעון, והעמדת מצבת הזכרון בתוך "עיר נחל מצרים", אל-עריש, סימלו בפרק זמן זה את קצה תכליתם של כיבושי אשור. כל סוריה, למן הטאורוס ועד הגבול המצרי, הפכו, אם כפחות ואם כמדינות מעלות מס, לחלק מן המכלול המדיני שניתן לכנותו בשם "האימפריום האשורי". מעתה יכול היה תגלת-פלאסר להכריז על עצמו בסוף ימיו כעל מלך שמושל על כל הארצות: "למן הים המר של בית-ינן (=המפרץ הפרסי) עד הר בקני שבמזרח השמש (ולמן) ים בוא-השמש (...). ועד מצרים: מקצה האופק ועד רום השמים"¹³⁵.

ציור 44: מסע תגלת-פלאסר הג' בשנת 733 לפסה"נ

בשתי השנים הבאות (732-733 לפסה"נ) עסק תגלת-פלאסר בהריסת כוחן של ארם-דמשק וממלכת שומרון, ובויקה למלחמות אלה נפגעה העיר אשקלון. התעודה האשורית הרשמית המספרת על מאורעות אלה פגומה, וקשה לעמוד על פרטיהם של האירועים ועל סדרם. אולם בדיקה וברור סדר הזמנים של התעודות האשוריות מימיו של תגלת-פלאסר מעלה, שעוד באותה שנה (733 לפסה"נ) שטף צבא אשור את הליל, בא לחוף הים והגיע לאשקלון. למסע זה יש, כנראה, לשייך את התיאור של מצור עיר מבוצרת בשם נַךְ שעל אחד התבליטים של תגלת-פלאסר מכלח (גמרוד)¹⁸. נַךְ זו היא ללא ספק העיר הישראלית גור, שכן אין עיר אחרת בסוריה וא"י המכונה בשם זה. ומכאן מתבקשת המסקנה, שבדרכו מחבלי חוף הים של מלכות ישראל לפלשת ולאשקלון, שם צבא אשור מצור על גור וכבשה. אולם פרטים נוספים על כיבוש זה אינם ידועים לנו לא מן המקורות האשוריים הקטועים שמימי תגלת-פלאסר הג' ואף לא ממקורות אחרים. על אשקלון ומלכה מסופר באנאליים של תגלת-פלאסר¹⁹:

...[מתנת] האשקלוני [הפר] שבועה... [את מפלת ר]צין ראה ובהתקפת [טירוף

ציור 45: מצור העיר גִּזְרִי, על פי תבליט של תגלת-פלאסר הג' מכלח

נתקף] [את רִבְכָּה בן מתנת] הושבתי על כסא מלכותו. על ... הוא ... והתחנן אלי,
500 ... לתוך עירו נכנסתי. 15 ערים ... [א]דְבָאֵל הערבי ...

דומה שמתנת (=מתת) מלך אשקלון עמד בברית עם רצין הארמי, אך משראה בשנת
733 לפסה"ג את מפלת רצין, את כיבוש רוב שטחי ארם על ידי אשור ואת המצור
האשורי על דמשק עצמה, נפל עליו פחד; ולדברי הכתובת האשורית מצא את מותו.
על כסא מלכותו הומלך רִבְכָּה בנו. אין לדעת למי שייכות היו אותן 15 הערים הנזכרות
כאן ומה נעשה בהן. ההשערה המקובלת היא שהערים נקרעו מגבולה של אשקלון,
שהוזכרה בשורה הקודמת, ונמסרו לידי אֲדְבָאֵל הערבי, שהוזכר בהמשך. אלא
שמכתובים מקוטעים אלה אין להסיק מסקנה זו. מה גם שאין להניח כל עיקר שגבולה
של אשקלון פגע אי-פעם בגבולם של הערבים משבט אדבאל. מכאן ואילך הועתק
מרכז הכובד של השלטון האשורי לדרומה של פלשת – והושם על השבט הערבי
אֲדְבָאֵל (מבני ישמעאל, והשורה בר' כה, יג), שישב או, ככל הנראה, מדרום לעזה

ומדרום לרפיח. מסתבר, שמשנדחקו המעונים אל השטחים שממזרח קדש-ברנע, פשטו בני-אדבאל, בחסות האשורית, באזורים שבגבול מצרים; עמדתו של שבט זה באזור אל-עריש מוגדרת בכתובת אשורית אחרת כעמדת "שוער" (uttūtu) על גבול מצרים.

מתן סמכויות נרחבות לבני שבט אדבאל היה בחינת פתרון נוח לאשור באותם הימים, שכן צעד זה לא גרר עמו כיבוש או הצבת חיל-משמר אשורי. כל צעד נמרץ אחר באזור אל-עריש עלול היה לפגוע בהכנסה העיקרית של פלשת, הוא סחר ערב, שעזה שימשה לו מקום-מוצא ראשי. ויש מקום להשערה ששליטה על סחר-ערב, סחר המור והלבונה²⁰, ועל הדרכים המוליכות אל מקורותיו, היתה אחת המטרות למלחמותיה של אשור בדרום-פלשת ובשערי מצרים. על רקע זה יש להבין את מלחמתו של תגלת-פלאסר במעונים, ששלטו על הדרכים המובילות מאדום אל קדש-ברנע – אל-עריש – עזה; ואת מלחמותיו בשבטי ערב, שבמדבר הסורי-ערבי (בשנת 733 לפסה"ג), ובשמש – היא "מלכת ערב"²¹.

מסעותיו של סרגון הב'

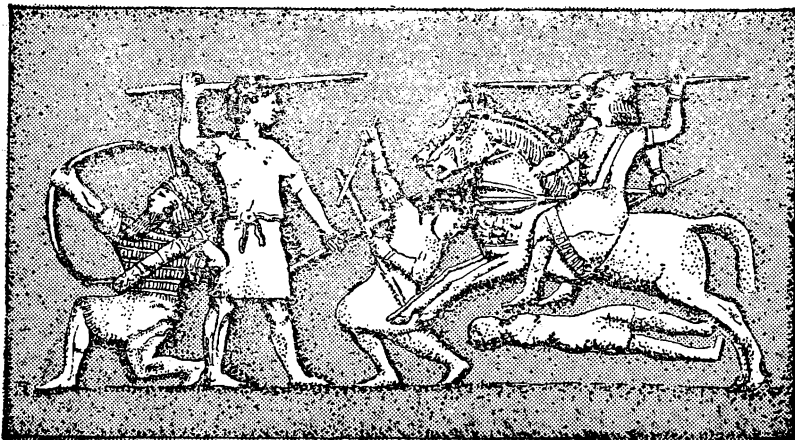
רישומם של מסעות תגלת-פלאסר לפלשת ניכר יפה בשנים הבאות. ולא בכדי עוררה השמועה על מותו של מלך אשור זה (בשנת 727 לפסה"ג), היא שנת מותו של אחז מלך יהודה, גלי תסיסה בפלשת. ולכך מכוונים דברי הנביא ביש' יד, כט-לב: "אל תשמחי פלשת כלך כי נשבר שבט מכך. כי משורש נחש יצא צפע ופריו שרף מעופף... והמתי ברעב שרשך ושאריתך יהרג. הלילי שער, זעקי עיר, גמון פלשת כלך, כי מצפון עשן בא ואין בודד במועדי". תסיסה זו של פלשת אינה גוררת עמה מרידה ואין פלשת ועריה נוטלות חלק במלחמתה האחרונה של ממלכת שומרון נגד אשור – מלחמה שהסתיימה בכיבושה של שומרון בידי שלמנאסר הה'. אלא שעם מותו של שלמנאסר ועליתו של סרגון הב' על כסא המלוכה באשור (סוף שנת 722 או בראשית 721 לפסה"ג), משהתלכדו רוב מדינות סוריה וארץ-ישראל ועמיהן במלחמה נגד אשור, לא נפקד ביניהן מקומה של פלשת. הפעם היתה זו עזה, שהשתתפה במרידה הגדולה ושימשה כמוקד הדרומי של המרד. התקוות שתלו המורדים בשחרור מעולה של אשור לא היו בלתי-מבוססות. שכן קשיים רבים נערמו על דרכו של אֶכָף-השלטון, סרגון הב'. בעלותו על כסא המלוכה באשור קידמוהו מהומות מבית ומלחמה מחוץ; ארץ-בבל והעיר בבל נתפסו בידי מראדך-בלאדן הכשדי, שנעזר הפעם בעילמים, ויש סברה שהמורדים בסוריה תלו במראדך-בלאדן תקוות מרובות²².

למרד זה, שבשנת 721 לפסה"ג, היו שני מרכזים – הצפוני והדרומי. בראשו של הראשון עמד יֶאֶבָּאד מלך חמת; ובראשו של השני – חנון מלך עזה. אולם לא ברור מה היתה מידת הויקה של עזה לחמת ערב המרד ובעת מהלכו; אם עורר יֶאֶבָּאד מלך חמת את חנון העזתי למרוד, ואם כרתו מלכים אלה ברית ביניהם. כתובות סרגון אינן מרמזות על ברית של ממש בין מוקד-המרד הצפוני לבין זה הדרומי. לעומת זאת, מדובר בהן במפורש על הקשר שבין חנון מלך עזה לבין שר הצבא של מלך

מצרים. בין אלה שנטלו חלק במרידה בסוריה ובארץ-ישראל נמנו, מלבד עזה וחמת, החשובות במדינות העצמאיות המעטות ששרדו עדיין; שומרון – שאף כי נכבשה בידי שלמנאסר הג' בסוף שנת 722 לפסה"נ, המשיכה במאבקה נגד אשור²³; וארפד, חדרך, צמר ודמשק – שהפכו בימי תגלת-פלאסר הג' לפחוות אשוריות, אך שמרו עדיין על מידה של חיות וארגון עצמי.

על אף ההיקף הרחב של המרד, שהתפשט למן אנטוליה עד מצרים, התברר במהרה שהתקוות להשתחרר מעולה של אשור היו תקוות שוא. משביצר סרגון במשך שנת 721 לפסה"נ את שלטונו באשור, והגיע למעין איוון ביחסיו עם מראדך-בלאדן, יצא בראשית שנת 720 לפסה"נ לדכא את המרד במערב האימפריה האשורית. הוא היכה את בעלי-הברית הסוריים ליד קרקר בארץ-חמת, כבש את חמת, שָׁכָה את יֶאֱבָאֵד, ופנה דרומה כדי לעלות על עזה, כשהוא מדביר תחתיו את פלשת כולה. בצר לו, מיהר חנון לקרוא לעזרה את צבא מצרים, בת בריתו. בראש חיל-העזר ניצב שר-צבא הנקרא באשורית turtanu, תרתן, (השווה יש' כ, א) – המשנה למלך. הקרב המכריע בין חיל-העזר המצרי לבין צבא סרגון נערך ברפיח, שמדרום לעזה. לא ברור אם היה זה סרגון שיצא, מיזמתו, לקדם את פני המצרים העולים לעזרתה של עזה, או אם כבר לכד את עזה, כשמלכה חנון נמלט ממנה לצד מצרים, ובדרכו דרומה עצרוהו הצבאות המצריים ליד רפיח. אף פרטי הקרב אינם ידועים לנו ובאנאלים של סרגון מתוארת מלחמת רפיח בלשון 241:

... והוא (=פרעה?) [קרא] (את) רַע (Re'u)²⁵, [התרתן] שלו, לעזור לו (=לחנון) והוא יצא נגדי לערוך קרב ומלחמה. הנחלתי להם מפלה עפי' דבר האל אשור אדוני. רַע, כרועה (re'u) אשר צאנו נשדד, ברח לבדו ונעלם. את חנון כמו ידי תפסתי והבאתיו כבול לאשור עירי. את [העיר רפיח] הרסתי, החרבתי (עד היסוד) ושרפתי אותה באש. 9.033 איש עם רכושם הרב לקחתי שללי.

ציור 46: פרשים אשוריים מכים חיילים נובכים, על פי תבליט של סרגון הכ'

אמנם, רפיח נכבשה ונבחה; אלא שכנראה לא המשיך סרגון במסעו ולא כבש במסע זה את אל-עריש, כתגלת-פלאסר בשעתו. ומפלת המצרים לא היתה, איפוא, כה שלמה כמתואר בתעודה האשורית הרשמית, המפארת את מעשי המלך ואלהי אשור. פרטים נוספים על קרב רפיח ניתן, כנראה, ללמוד מאחד התבליטים המלכותיים של סרגון מבירתו דור-שֶׁרֶפִּין (חורֶסבָּאד). בתבליט מתוארים פרשים אשוריים המכים חיילים מצריים וגוביים (כושיים); ולפי שהמלחמה בין מצרים לבין אשור בימי סרגון היתה אותה המלחמה ברפיח, יש מקום להשערה שתבליט זה מתייחס אמנם לאותם מאורעות²⁶. לאחר נפילת רפיח ומפלת חיל-העזר המצרי נותרה עזה לבדה. חנון, שנלכד (לא ברור אם ברפיח או בעזה גופה), הובל בשלשלאות לאשור. עזה הפכה לעיר ואסאלית, שלמדה את לקח המרידה. ושמרה מאז אימונים לאשור על אף כל התהפוכות שבאו באזור זה.

דומה שמסכת-יחסים זו שבין אשור לבין עזה, אשר לא נטלה חלק אפילו במרידת שאר ערי פלשת נגד סנחריב, מתפרשת על רקע היחסים הכלכליים שביניהן. כבימי תגלת-פלאסר הן, כך גם בימי סרגון, הוסיפה עזה לשמש גמל-המוצא העיקרי לסחורות ערב, מור ולבונה, שחשיבותן היתה רבה בסחר הבינלאומי באותם הימים. ואפשר ששני הצדדים נהנו כאן: מלכי אשור, ששלטו על עזה, והשתדלו להשתלט על שבטי ערב עצמם; ועזה, שהוסיפה לצבור רווחים ממסחר זה. אלא שלשליטתה המסחרית של אשור בשערי מצרים דרושה היתה התבססות צבאית חזקה מוז, שהתבטאה במלחמת שנת 720 לפסה"ג; ומשום כך שב סרגון לכאן כעבור ארבע שנים, בשנת 716 לפסה"ג.

כונתם של האשורים במסע של שנת 716 לפסה"ג היתה להדביר את שבטי הערבים תושבי הנגב, להגיע אל "עיר נחל מצרים" – וע"י כך לבצר את השליטה הצבאית באזור זה, שהיה אזור מוקד לסחר-ערב ולסחר-המעבר שבין סוריה למצרים. במסעו הגיע סרגון למבואותיה של אל-עריש. סרגון לא הסתפק, כתגלת-פלאסר בשעתו, בהצבת מצבה במקום זה לציון גבול שלטון אשור, כי אם הושיב על גבול מצרים גולים ממקומות אחרים בממלכתו והללו שימשו כחיל-מצב אשורי. וזהו גוסס השורות ששרדו מן הכתובת המספרת על מסע זה²⁷:

"יחד עם ... כבשים ... מתוך ארץ ... [הגלית] בארץ ... אשר ... [בעיר] ... אשר בגבול עיר ... בדרך לצד שקיעה השמש הושב[תי] אותם. בידי פקיד[י], נסיך (nasiku) העיר לִבְּן [הפקדתי אותם] ... שֶׁלֶפֶן מלך מצרים (Mušri), 'מקום [רחוק], מורא הוד אשור אדוני המם אותו והביא לי כמנחה 12 סוסים גדולים של ארץ-מצרים, שאין כמותם בארץ".

מסתבר, שלענין הושבת גולים באזור זה, שדינם היה כאזרחי אשור לכל דבר, יש לייחס את הנאמר בכתובת אחרת של סרגון: "... פתחתי את ה-kāru (=הגמל המסחרי) החתום של מצרים, אשורים ומצרים בוללתי והכרחתי אותם לסחור אלה עם אלה"²⁸. חשיבות מכרעת נודעת לקטע זה, שכן הוא היחיד בכל כתובותיהם של מלכי אשור באותם הימים בו מצהיר המלך בלשון חד-משמעית על פעולות כלכליות כעל גולת כותרתו של כיבוש צבאי. בכתוב בתעודה זו לא נרמז מה היה אותו kāru (הגמל המסחרי) החתום – והיכן מקומו. קיימת אפשרות שסרגון הגיע לאחד הנמלים

הקטנים שעל ספחת אל-בִּרְדִּיל. אך, לפי שהמושג kārū מכון לעתים בתעודות אשוריות למושבה מסחרית ולא בהכרח לגמל, מסתבר שהכוונה לאל-עריש עצמה. מנוסח הכתוב בכתובת שנוכרה קודם, כפי שניתן להשלימו: [בידי פקיד], נסיך העיר לִבְן [הפקדתי אותם] מסתבר, שהאזור כולו נמסר לפיקוחו של הנסיך של העיר לִבְן. היא אולי שִׁח' וְיִיד³², מדרום-מערב לרפיח; וכנראה שרפיח ההרוסה לא שוקמה. בהפקדת האזור בידי נסיך מקומי, איש-אמונה של אשור, הלך סרגון בעקבות תגלת פלאסר הג' בשעתו, ויצר ע"י כך אזור הכפוף לאשור, אם כי אינו מסופח אליה; אזור שבגלל יתרונות כלכליים היה נאמן לאשור גם לאחר-מכן, על אף שמקומו בחבל-ארץ מרוחק, בספר ארץ-מצרים.

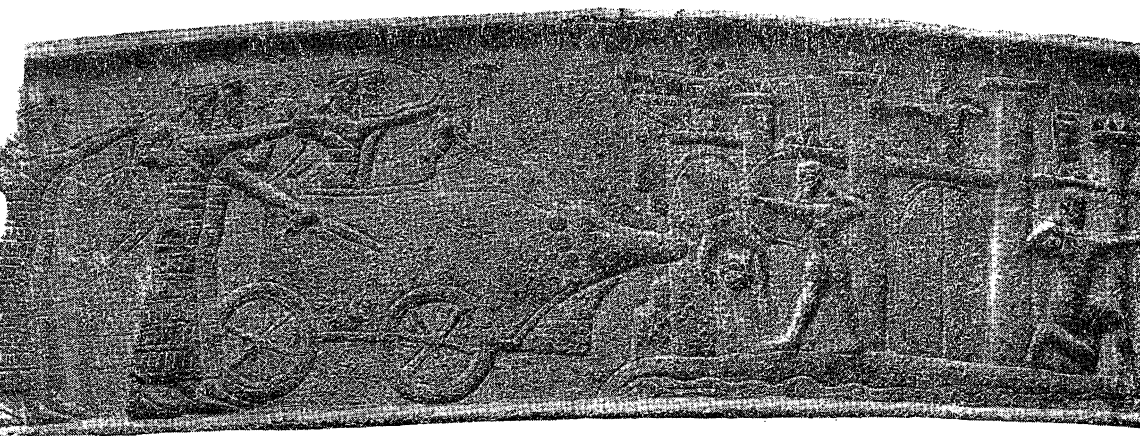
מסתבר גם ששליטי הדלתא של מצרים לא היו מוכנים ללחום בחיל סרגון, מה גם שזה האחרון לא הראה כל נטיה לפגוע בעצמאותה של מצרים. שני הצדדים היו מעוניינים, איפוא, לכוון יחסים של שלום ומסחר תקינים. השליט המצרי – הוא כנראה אוֹסֶרְכֹן הד', אחרון פרעוני השושלת ה־19 (המכונה בתעודה שנוכרה לעיל: שֶׁלֶכְסֶס³³; ובאנאלים "פרעה"), שלח מנחת שלום וידידות למלך אשור: "12 סוסים גדולים שאין כמותם באשור". ואפשר שלאותם הימים יש לשייך מכתב, שנמצא בכלח' שבאשור, אשר כותביו מודיעים למלך כי הגיעו לבירתו שליחים המביאים אתם מנחה, והם שרים (או "נסיכים") ממצרים, עזה, יהודה, מואב ועמון. בהמשך המכתב נזכרים גם בני אדם, בני אשדוד (כך יש לקרוא בתעודה) ובני עקרון. המכתב אמנם מקוטע, אך מסתבר שזכרו בו גם שליחי אשקלון. מענין, שבמיוחד מצוין בו המס של עזה – 24 סוסים.

מפעלים אלה של סרגון בדרום-פלשת ועל גבול מצרים היו בגדר צעד חדש בהתפתחותה של ממלכת אשור ובהרחבת שלטונה במערב. גבול הממלכה ניצב עתה על הירקון³², ואילו ערי פלשת שמדרום לקו הירקון קנו את עצמאותן במס כבד, שנהגו להעלות מדי שנה בשנה למלך ולחצרו. דוגמה רבת ענין למס מעין זה נמצאת בתעודה, עד כה יחידה בסוגה בקרב התעודות האדמיניסטרטיביות של ממלכת אשור; והיא מכתב המפרט את מכלול המס של מלך אשדוד³³ וכן את המס של עיר פלשתית אחרת – עזה או אשקלון – ששמה לא שרד בתעודה. המס של ערים אלו כלל: מספר ככרות כסף, למעלה ממאה חליפות פשתן, עשרות סדינים (saddin), סדיני בוך, בד לאהלים, שימורי דגים, ואף כריכי גומא – לסופר המלך. מס זה נועד למשפחת המלוכה ולשרי החצר השונים, הנמנים לפי סדר חשיבותם: "הווייר", המשנה למלך (התרתן); השופט העליון, "ווייר" המשנה, וכו'. מס זה כלל שני סוגים: maddattu (מנדה; והשוה עו' ד, יג), הוא מס-קבע שנתי, וכן namurtu (או tāmartu), היא מנחה חד-פעמית, הניתנת למלכות לרגל מאורע מסוים³⁴.

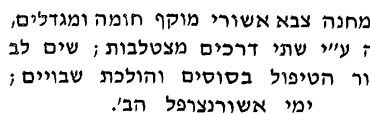
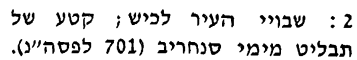
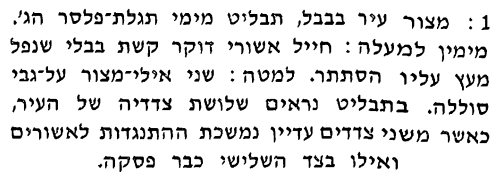
מרידתה של אשדוד באשור אירעה בהמשך מלכותו של סרגון; למרידה זו היו שני שלבים. השלב הראשון (כנראה 713 לפסה"ג) היה קצר מאוד והתרחק בעת מלחמותיה של אשור במדי. פרטים על דיכוי מרידה זו של אשדוד לא נודעו, והפרשה מתוארת תיאור קצר בלבד בכתובת³⁵: "אזור (=עזר) מלך אשדוד, אשר זמם בלבו שלא להעלות מס ושלח למלכים מסביב לו דברים מלאי שנאה נגד אשור – בגלל מעשה-ידי זה ששעה ביטלתי את שלטונו על בני ארצו (ה)המלכתי עליהם את אֶת־מֶתֶתֶת".

1: נציגו של יהוא מלך ישראל (כורע) מעלה מס לשלמנאסר הג' מלך אשור.

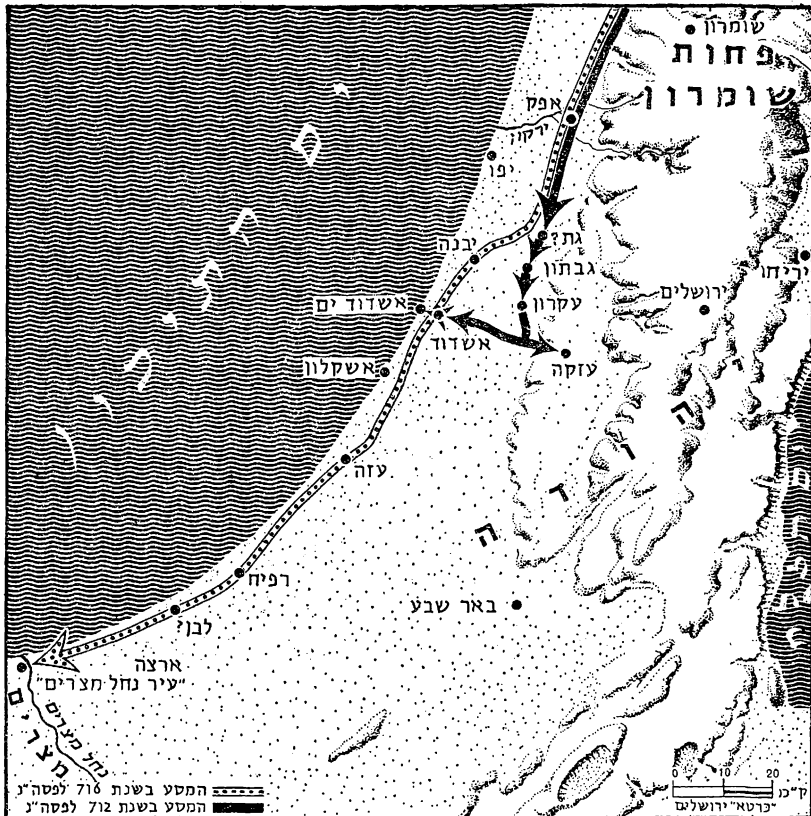

2: מצור העיר פרג בארץ־חמת; תבליט על גבי רצועת ברונזה שציפתה את שער תל־בלוואת; ימי שלמנאסר הג'; שים לב לאיל המצור דמוי חזיר־הבר.
www.daat.ac.il

(=אחימות) אחיזה-המשנה (או: אחיזה-תאומה). הסרתו של עוזר והעלאת אחיזה, שנעשתה כנראה ע"י שרי צבאו של סרגון, לא הביאה לידי השקטת אשדוד, ומתברר שידם של חסידי המלחמה באשור גברה במהרה. אחימות לא האריך ימים, ובסוף שנת 713 או בראשית שנת 712 לפסה"ג הוא סולק בידי קיצונים שהמליכו איש מקומי, אשר אינו מורע המלוכה, המכונה בתעודה אשורית ימני³⁶.

אוכף מלוכה זה היה איש רב-פעלים, ומשהומלך מיהר ופנה לשכניו והם: ערי פלשת האחרות, יהודה, אדום ומואב; ועורר אותם להתקומם נגד אשור. הוא אף שיגר משלחת נושאת מנחה למלך מצרים בבקשה שיעזור לו. אין לדעת באיזו מידה נענו השכנים לקריאת אשדוד למרידה. יש מקום לשער שחוקיהו מלך יהודה שיתף פעולה עם ימני, ואילו אשקלון לא נטלה חלק במרידה. בראותו שנכזבה תוחלתו לארגן ברית מקפת נגד אשור, ושאינו יכול לסמוך אפילו על ערים פלשתיות אחרות – החל ימני

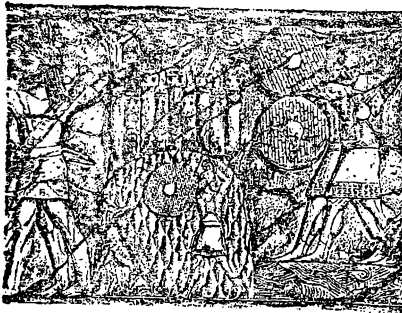
ציור 47: מסעות סרגון הב' לפלשת

מבצר במהירות את אשדוד ומכינה לקראת מצור. וכך מתואר הדבר בכתובת של סרגון³⁷:

"חפיר $1\frac{1}{2}$ [x+ אמות רחבו], סביב להם [כרו], שעמקו 20 אמה, הגיעו למי-תהום ... [למלכי] פלשת, יהודה, אדום, מואב, יושבי (חבל) הים, הנושאים מס ומנחה לאשור אדוני, דיבות שקר רעות חדוניות לאין-ספור [שלח (או: שלחו)]. [ו]לפרעה מלך מצרים, נסיך שאינו מסוגל לעזור להם, מתנות-שוחד" שלחו וביקשוהו לבוא בברית, כדי לעשותו לאויב לי-.

בהיודע דבר המרד לסרגון, מיהר לשלוח את צבאו לפלשת. הוא עצמו לא יצא אותה שנה (712 לפסה"נ) למלחמה, ופעולותיו בשדה התנהלו בידי שריו. הפעם היה זה הפרֶקֶן, ה"משנה למלך" של אשור, הוא שר-הצבא, שנשלח במהירות לדכא את המרידה באשדוד. אף במקרא שרד זכר מפורש לאותו מסע ביש' כ, א ואילך: "בשנת בוא תרתן אשדודה, בשלוח אותו סרגון מלך אשור וילחם באשדוד וילכדה..." צבא אשור עלה על אשדוד בראשית האביב, בעת גאותם של הפרת והחידקל, ומסע זה מתואר תיאור נמלץ בהמשך אותה כתובת: "אנכי סרגון, המושל הצודק, הירא את דבר אלהי, נבו ומרדוך, והנוצר את מצוות אשור, העברתי את צבאי את החידקל ואת הפרת בזמן שיא גאותם באביב כמו ביבשה..." או בסגנון אחר: "בזעם לבי לא חכיתי עד אשר אכנס את המון צבאותי ולא הכנתי את המחנה, (אלא) יצאתי על אשדוד כשאתי (אך) גבורי שאינם עוזבים אותי (אף) במקום בטוח"³⁸.

בהתקדמותו המהירה על אשדוד לכד הצבא האשורי את עקרון, שהצטרפה למרידה, ואת גבתון – כעדות שני התבליטים מארמונו של סרגון מבירתו דור-שרֶפֶן (חורסבאד)³⁹. אלא שעוד קודם שיפנה לאשדוד סטה הצבא האשורי מן הדרך ועלה על העיר עזקה שבפתח עמק האלה, עיר מבצרו של הזקיהו.

ציור 48: מימין-כיבוש עקרון, משמאל-כיבוש גבתון; על פי תבליטים מארמונו של סרגון הב'

פרשת המלחמה בעזקה סתומה היא, שכן רק קטע כתובת קטן שרד עליה⁴⁰; אך מכללם של המאורעות מסתבר, שהמסע על עזקה היה בעיקרו פעולת איום, המכוונת נגד מלך יהודה והבאה למנוע מלהגיש עזרה לאשדוד ולהכריחו להכנע. ואמנם דומה שנכנעה יהודה מיד לאחר נפילת עזקה ונשארה משועבדת לאשור עד מות סרגון. אשדוד גותרה, איפוא, לנפשה, ותוצאות הקרב נסתמו מראש. לימני גותרה הברירה:

להכנע או לבקש דרך להמשיך במאבקו. ואכן, הוא נמלט למצרים – לבקש מוליטיה עזרה לאשדוד. אלא שבינתיים באו עריו של ימני במצור ונלכדו, והן: אשדוד, גת ואשדוד־ים. על כך מספר סרגון בכתובותיו⁴¹:

יִימְנִי הָלַז שִׁמְעַה מִרְחֹק עַל הַתְּקִרְבוֹת מִסְעִי, וְאֵל צַד מִצְרַיִם, אֲשֶׁר עַל גְּבוּל כּוּשׁ בְּרַח, וְלֹא נִרְאָה (עוד) מִקּוֹמוֹ. עַל אֲשֶׁדּוּד, גִּת (Gimtu) ואֲשֶׁדּוּד־יִם (Asdudimmu) צִרְתִּי וְלִכְדָּתִי (אוֹתָן). אֶת אֱלֹהֵיו, נָשִׂיו, בְּנֵיו, בְּנוֹתָיו, דְּבָרֵי רִכּוּשׁ אוֹצְרוֹת הִיכְלוֹ, (אֶף) אֶת אֲנָשֵׁי אֶרְצוֹ – מִנִּיתִי עִם שְׁלִלִי. שִׁקְמַתִּי אֶת הָעָרִים הַלָּלוּ וְהוֹשַׁבְתִּי בָהֶן אֲנָשִׁים מֵהָאֶרְצוֹת אֲשֶׁר לְכַדּוֹ יָדִי, אֲשֶׁר (הֵן) בֵּין [אֶרְצוֹת] צֹאת הַשֶּׁמֶשׁ. [אֶת פְּקִידֵי הָעִמְדָּתִי עָלִיָּהֶן כְּמוֹשָׁל]. וּמִנִּיתִי אוֹתָם עִם אֲנָשֵׁי אֲשׁוּר. וַיִּשְׂאוּ אֶת עוֹלִי.⁴²

התוצאה החשובה ביותר של מסע אשורי זה היתה הפיכתה של אשדוד לפתחה אשורית. גבולה של אשור התקרב שוב והוזז לצד מצרים. דומה, שנעשה מלך אשור מעשה בלתי רגיל ביחס לאשדוד, בהשאירו את המלך על כנו, כשלידו עומד הפחה האשורי. שמו של המלך לא נזכר בימי סרגון, אבל הוא מופיע בתוארו כמלך אשדוד בסיפור מסע סנחריב לארץ־ישראל. מעשה מעין זה – השארת מלך ארץ כבושה והעמדת מושל אשורי לידו – דומה שנעשה אף במקום אחר באימפריה האשורית: בארץ־קֶנֶה, היא קיליקיה, ואולי גם בארץ־תַּבַּל (תובל); שתיהן ארצות השולטות על הכניסה לאסיה הקטנה והמגינות על אזוריה הצפוניים־המערביים של אשור⁴³. אפשר, איפוא, שהיה זה מעין נוהג שנהגו מלכי אשור באזורי־ספר רגישים ביותר. ואכן, אף במצרים עצמה, כשנכבשה בידי אסרחדון בשנת 671 לפסה"ג, הושארו מלכים מקומיים, ולידם הוצבו פחות אשוריים.

כיבושה של אשדוד וצירופה לאימפריום האשורי היה צעד חשוב בהשתלטותה של אשור על פלשת. קשה לקבוע מה היו גבולותיה של הפתחה החדשה. אל־נכון כללה את ממלכת אשדוד, למן יבנה בצפון ועד סמוך לאשקלון. אין יודעים אם עקרון וגבתן היו חלק ממנה. מסתבר שיפו, והמובלעת האשקלנית לידה, לא נפגעו במסע זה ונשארו בידי אשקלון.

מאלפת במיוחד עמדתה של מצרים בפרשת מרד אשדוד. נסיכי הדלתא לא הושיטו את ידם לימני שבא לבקש עזרה; הוא נאלץ להרחיק נדוד, והגיע אל שליטיה הכושם של נובִיָּה, שעתידיהם היו לכבוש את הדלתא שנים אחדות לאחר־מכן. אף זכויות של פליט וגולה מדיני, שהיו מכובדות במצרים⁴⁴, נמנעו הפעם מימני; מלכי כוש היו כנראה עסוקים אותה שעה בהכנת כיבושה של מצרים כולה, ורצו לשמור על יחסי שלום עם ממלכת אשור, יריבתם של נסיכי הדלתא. ואולי מסיבה זו, או מסיבות אחרות שלא נודעו, הסגיר המלך הנובי את ימני לידי האשורים ושלח אותו אסור בשלשלאות לנינוה⁴⁵:

מֶלֶךְ כּוּשׁ, אֲשֶׁר [חי] ... בְּתוֹךְ ... בְּמִקּוֹם שֶׁאֵין אֵלָיו גִּישָׁה, נָתִיב ... וְאֲשֶׁר אֲבוֹתֵיהֶם מִן הַיָּמִים הָרְחוֹקִים עַד עַתָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת שְׁלִיחֵיהֶם לְמַלְכִּים אֲבוֹתֵי לְדִרוֹשׁ בְּשִׁלּוֹמָם, (מֶלֶךְ כּוּשׁ זֶה) שִׁמְעַה מִרְחֹק עַל עֲזוֹ (הָאֵלִים) אֲשׁוּר, נְבוֹ, מִרְדּוּךְ, מוֹרָא הוֹד מִלְכוּתִי סָגַר אוֹתוֹ וּפָחַד הִבְהִילוֹ. בְּאוֹיָקִים, בְּנַחוּשְׁתִּים וּבְכַבְלֵי בְרוֹל נָתַן אוֹתוֹ (אֶת יִמְנִי) וְהִבְיָאוּ לִפְנֵי אֲשׁוּר (לְאַחֵר) דֶּרֶךְ רְחוֹקָה.⁴⁶

לפי שהסגרת אסירים פוליטיים היתה חלק אינטגרלי בכל חוזה שלום שבין שתי

מדינות במזרח הקדמון, אפשר לשער שאף הסגרתו של ימני לא היתה מעשה בודד במערכת היחסים שבין שליטי גוביה לבין סרגון, אלא שהיוותה חלק מברית שלום ביניהם, מעין "חוזה לאי-התקפה". ואמנם יחסי שלום תקינים שררו מכאן ואילך בין אשור לבין הפרעונים הנוכחיים בכל ימי מלוכת סרגון, עד מותו בשנת 705 לפסה"ג, ומלך אשור אף לא ערך מסע צבאי לצד כלשהו גבולה של מצרים בשנות 712–705 לפסה"ג.⁴⁵

ימי סנחריב

מותו של סרגון בשדה-הקרב באנטוליה בשנת 705 לפסה"ג זינעו את כל הארצות המושעבדות לאשור; ואש המרד פרצה והקיפה פחוות קרובות ורחוקות. תחילה מרדה בבל, עליה השתלט מראדך-בלאדן הכשדי; ובאותה שעה מרדו אף מלכים עצמאיים אחרים שנשבעו לאשור שבועת ואסאלים. כך קמה שוב ברית מלכים אנטיו-אשורית בארץ-ישראל. בראשה עמד חזקיהו מלך יהודה ובה נטלו חלק מלך צור ומלך אשקלון וכן עקרון. אפשר שהשינוי במדיניותה של אשקלון, ששבע שנים לפני כן לא היתה שותפת לאשדוד במרידתה, כרוך היה בלחץ שנלחצה בידי אשור, שגבולה פגע עתה בגבול אשקלון ויפו. דומה שבאותם הימים נדחה רַפְּתָה, המלך המתן הנאמן לאשור, שהומלך עוד בימי תגלת-פלאסר הג', והמלוכה נתפסה בידי צִדְקָא, שהיה ככל הנראה, אחיו הצעיר. אף בעקרון התחלפה המלוכה: חזקיהו התערב לטובת הנוטים למרד, ופָּדִי, המלך הנאמן לאשור, הורד, נאסר והובל לירושלים, והשלטון בעקרון נמסר לשריה שֶׁעָנָו את אשור, ואלה ניהלו את העיר עד לכניעתה לפני סנחריב. הגורם החשוב ביותר במרד זה הוא השינוי המכריע שחל בעמדתה של מצרים, עליה משל אז שֶׁבְּתָאֵל מלך כוש. מלך זה לא המשיך עוד ביחסים התקינים עם אשור ששררו בימי קודמו, וניצב הפעם מאחורי המורדים, כשהוא מבטיח להם עזרה צבאית לעת הצורך – ועתיד היה אף לעמוד בהבטחתו. כנראה ראה גם המלך הנוכחי במותו של סרגון ובזעזוע שעבר על הממלכה האשורית שעת-כושר לדחוק את רגליה של אשור מגבולותיה של מצרים, ולשים קץ למונופולין המסחרי האשורי בשעריה ולאדנותה של אשור בפלשת בעת ובעונה אחת.

בניגוד לפלשת, השותפת רובה-ככולה⁴⁶ במרידה זאת, לא השתתפו בה עמון, מואב ואדום, שכני ישראל; ומלכיהן, יחד עם מִתְנֶה (מתת) מלך אשדוד, הופיעו לפני סנחריב, לאחר שהשליט את מרותו על ערי פניקיה, ליד אוסו (היא צור היבשתית), הביעו לו את כניעתם והעלו לו מס הגבוה ארבעת מונים מן המס הרגיל. זאת למדים אנו מתעודה ממלכתית של סנחריב, הממשיכה ומספרת⁴⁷:

"ואשר לצִדְקָא מלך אשקלון, אשר לא נכנע לעולי, הגליתי והבאתי לאשור את אלהי בית אביו, אותו עצמו, את אשתו, את בניו ואת בנותיו, את אחיו, זרע בית אביו. הפקדתי על אנשי אשקלון את שְׂרָלְדֶךְ בן רַפְּתָה מלכם הקודם, והטלתי עליו תשלום מס ומתנות רבונות, (ו)הוא נושא (עתה) את עולי. בהמשך מסעי צרתי על בית-דגון, יפו, בני ברק, אזור, ערי צדקא, שלא מיהר לכרוע לרגלי. כבשתי (אותן) ונשאתי את שללן. פקדיה, שריה (ו)אנשיה של עקרון, שנתנו כבלי ברזל על פְּדִי מלכם, (שהיה) ואסאל נאמן ("בעל שבועה ואֶלֶה") לאשור, ומסרוהו באיבה לחזקיהו היהודי, ובהלו

ממעשי הבנידה הנפשעת שעשו. הם קראו למלכי מצרים ולקשתי מלך כוש, מרכבותיו וסוסיו, חיל לא ימנה (מרוב), ואלה באו לעזרתם. במישור אלתקה ערכו מערכה נגדי וחידדו נשקם. בעזרת אשור אדוני גלחמתי עמם והנחלתי להם מפלה. בעצם הקרב תפסו ידי חיים את רוכבי המרכבות ואת הסיכים המצריים יחד עם רוכבי המרכבות של מלך כוש. על אלתקה ותמנה צרתי, כבשתי אותן ונשאתי את שללן. אל עקרון קרבתי, והרגתי את הפקידים ואת השרים שמרדו, ומסביב לעיר על עמודים תליתי את פגריהם. את בני העיר שמרדו (פשעו והקלו באשור) נתתי לבז. שאריתם, שלא מרדו (פשעו) ושלא נמצא בהם חטא – פקדתי לשחררם. את פדי מלכם הוצאתי מתוך ירושלים והושבתי אותו על כסא מלכות עליהם. מנחת רבונותי הטלתי עליו.

אופיה הספרותי המיוחד של כתובת זו, שאף בהיותה חלק מן האנאלים המלכותיים אינה מונה את המאורעות באורח כרונולוגי מדויק, מכביד על כל הבא לקבוע את סדר האירועים במסע זה. אך עם זאת ברור, שהיעד העיקרי של סנחריב במסעו דרך חוף-הים היתה ממלכת אשקלון, שמלכה לא הופיע להיכנע לפניו. סנחריב פוגע במובלעת האשקלונית שליד יפו, כובש את בני-ברק, אזור ובית-דגון ואת יפו עצמה; ומעתה פתוחה לפניו הדרך לאשקלון העיר. אלא שמגוף הכתובת האשורית לא נודע כל עיקר אם אמנם הגיע חיל-סנחריב לאשקלון, צר עליה וכבשה בקרב. הברור הוא שצדקא מלך אשקלון המודח הורד, ותחתיו הועלה בנו של רַבְּבַת (אחי צדקא?). הנושא שם אשורי מובהק: שַׁרְ-לָדָר ("המלך לעולם יחיה"). והואיל ולא נאמר בכתובת דבר על מצור אשקלון, על כיבושה או על שוד אוצרותיה ולקחת שלל ממנה, יש מקום להנחה שלא נזקק סנחריב לערוך מסע נגד אשקלון העיר, ושחלופי המלוכה באשקלון נעשו בידי המתונים, שרצו בשלום עם אשור; והם שאסרו את צדקא ואת משפחתו ומסרום לידי שליחי סנחריב, שבאו לקבל את כניעת העיר. אפשר שהפיכה פנימית מעין זו באשקלון, והתגברות ידם של המתונים חסידי רַבְּבַת, אירעו משנכבשו עריה של אשקלון באזור יפו בידי חיל-סנחריב; אך אפשר שאירע הרבר לאחר מלחמת אלתקה וכיבוש עקרון.

מן הכתובת האשורית מסתבר, שלאחר כיבוש ערי המובלעת האשקלונית היתה עקרון מטרת המסע האשורי. עיר זו, המוזהת כיום בחריבת אל-מַקְנַע⁴⁸, שלטה על על הדרך הראשית המובילה לדרום-פלשת ועל הדרך המובילה משם לארץ-יהודה. והנה, בעת המצור על עקרון בא מפנה מכריע: לראשונה בתולדות פלשת יצא צבא-מצרים לעזרת ערים פלשתיות הלוחמות באשור. מסתבר שהצבא המצרי יצא לדרך עוד בשעת מלחמתו של סנחריב על הערים האשקלוניות שבמובלעת יפו, והגיע לאזור המערכה בעת המצור על עקרון. סנחריב נאלץ, איפוא, להפסיק את המצור, ולפגוש את חיל המצרים ליד אלתקה, היא, ככל הנראה, תל א-שֶׁלֶף⁴⁹. ושם נערכה המערכה בינו לבין הצבא הנובי, המורכב ברובו מחיל-רכב וקשתים. אם נאמין לכל הנאמר בכתובת של סנחריב, היכו האשורים את החיל הנובי מכה גיצחת ואף לכדו כשלל רכב של מלך כוש ושל נסיכי הדלתא; אלא שהעיון בנוסח הכתובת ושקול הדעת ההיסטורי מעלים, שלא היה הנצחון האשורי שלם. המצרים אמנם נסוגו, אך זלך אשור לא רדף אחריהם, אלא חזר ללחום בעקרון ובעריה, כבש את אלתקה ואת תמנה, השייכות לעקרון, ושם מצור על עקרון עצמה. מלשון הכתובת מסתבר

שעקרון נכנעה ללא קרב; ובדומה לאשקלון גברה בה כנראה יד המתונים, שהיו נאמנים לפדי, שישב אסור בירושלים, ותבעו להשלים עם אשור. ואפשר שאף כניעתה של זו, ככניעת אשקלון, הוחשה במעשה שכנוע מעין זה של רבשקה בשערי ירושלים. משנפתחו שערי עקרון ונכנס בה הצבא האשורי, ערכו המנצחים משפט בעקרון, הוציאו להורג את כל מי שמרד באשור, ואילו את המתונים, שלא נטלו חלק במרד, החיו. ואמנם, מששוחרר לאחר-מכן פדי העקרוני מכלאו שבירושלים⁵⁰, הוחזר הוא על כנו כמלכה החוקי של עקרון וכואסאל אשורי המעלה מס ומנחה.

מתינות זו של מלך אשור כלפי עקרון ואשקלון, שלא עשה אותן פחוות עולה בקנה אחד עם מעשה שעשה סנחריב לאחר כניעתו של חזקיהו מלך יהודה: הוא קרע מחזקיהו ערים ונתן למלך אשדוד, למלך עקרון ולמלך עזה; ולפי טופס אחד של האנאלים האשוריים⁵¹ – גם למלך אשקלון. פעולות אלה של מלך אשור, שחזקו את ערי-הממלכה הפלשתיות על חשבונה של יהודה, מצידות על שיטה מדינית חדשה שנקט בה סנחריב בפלשת, השונה מעיקרה מזו בה נקט סרגון אביו. מסתבר, שסנחריב סטה מדרכי אביו לא רק בעניי פולחן ומדיניות אלא אף בכל הנוגע למדיניות צבאית ולהתפשטות אימפריאלית. סנחריב, שנאלץ לצאת למלחמות כיבוש בארצות שמצפון-מערב לפרת, לא יכול היה להוסיף לנהל מערכה להתפשטות אשורית בגבולה של מצרים. ודומה שהעדיף סנחריב להתבסס בפלשת על מערכת ערי-ממלכה ואסאליות, המעלות מס ומנחה והשומרות לעצמן מידה ניכרת של עצמאות, ולא על חיל-מצב אשורי או על משטר של פחוות. בדרך זו נוצר מעין שטח חיץ, גייטרלי-למחצה, בין אשור לבין מצרים. המושבה האשורית באל-עריש, שנכבשה אל-נכון בידי החיל הנובי שעה שעלה לר את אשקלון ועקרון, נשארה כנראה בידי המצרים עד ראשית ימיו של אסרחדון.

הקפאת המצב המדיני והצבאי בפלשת, תוך שמירה קפדנית על הסטטוס-קוו ושיווי-המשקל בין ארבעת ערי פלשת הגדולות והקיצוץ בכוחה של יהודה, הם שמסבירים את השקט באזור במשך עשרים השנים שלאחר מכן, למן שנת 701 לפסה"נ ועד מות נח"ב ועליית אסרחדון בנו בשנת 681 לפסה"נ.

ימי אסרחדון ואשורבנפל

משעלה אסרחדון למלוכה ונכונה הממלכה בידו, שונה שוב קו-המדיניות האשורית ביחס לפלשת מן הקצה אל הקצה. בניגוד לאביו נקט אסרחדון ביזמה מדינית צבאית לקראת השתלטות כלכלית וצבאית על פניקיה ופלשת. אסרחדון אף ראה במצרים הנובית יריב לאשור על השלטון בארץ-ישראל. אין לדעת אם כבר מראשית מלכותו נתכוון אסרחדון לכבוש את מצרים, או אם נגרר למסע על מצרים תוך כדי פעולותיו הצבאיות בפלשת. מכל מקום, אופיינית למדיניות החדשה הזאת היא פעולתו הצבאית הראשונה בסוריה: המסע לארצא שעל נחל מצרים היא "עיר נחל מצרים" (אל-עריש). שנערך בשנת 679 לפסה"נ. במסע פתח זה, פרץ צבא אשור דרך סוריה וארץ-ישראל והגיע עד לדרומה של פלשת, לכד אותה עיר, שהיתה מושבה אשורית בימי סרגון, שבה את מלכה והביאו לאשור: "בזוית את ארצא אשר בגבול

נחל-מצרים, ואת אֶסְחָל מלכה נתתי בכבלי ברזל ולאֶרֶץ-אשור הבאתיו. בקרבת השער הגדול של ניווה הושבתיו אסור יחד עם דובים, כלבים וחזירים⁵². דומה שהיה זה בעיקרו של דבר מעשה הפגנה צבאי, שבא להראות כי לאשור בלבד זכות השלטון באל-עריש ובדרום-פלשת, וכן להזהיר את תרהקה העובי, מלך מצרים, לבלי ינסה להשתלט על פלשת.

שתי שנים לאחר מכן, בשנת 677/6 לפסה-ג, תקף אסרחדון את צידון, שסירבה להכנע לתביעות כלכליות חמורות של אשור, כבש אותה והרס אותה ובנה בקירבתה עיר אשורית חדשה, מושבה מסחרית בשם "נמל אסרחדון" (Kar Aššur-ahi-iddina), שנועדה לשמש נקודת אחיזה למסחר האשורי בפניקיה ולהתחרות בסחרן של הערים הפיניקיות. בין שאר מלכי ארץ-ישראל, שהשתתפו בבנינה של העיר החדשה, נזכרים מלכי פלשת הבאים: צלבעל מלך עזה, מתנת מלך אשקלון, אכאס (אכיש?) מלך עקרון ואחימלך מלך אשדוד.

תמוה הדבר, שבין מלכי פלשת אותו זמן נמנה מתנת (מתת) האשקלוני, שלפי חותם מאותה תקופה היה בנו של צדקא⁵³, שמרד באשור בימי סנחריב והוגלה עם משפחתו

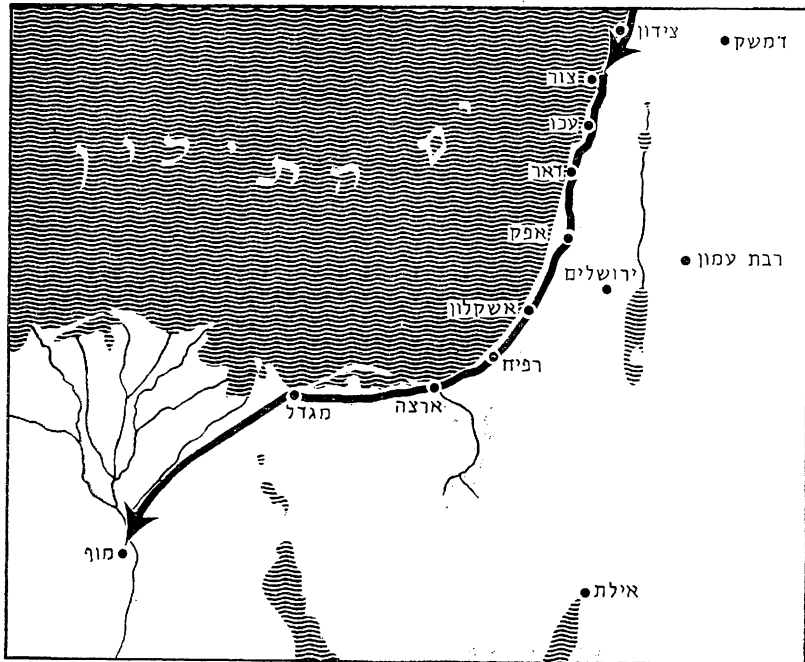

ציור 49: טביעת החותם
"לעבדאלאב בן שבעת
עבר מתת בן צדקא"

אשורה; היינו שנתה השושלת המלכותית, שעליו נמנה שַׁרְלָדֶר בן רַפְפָּת (שהמליכו סנחריב תחת צדקא), שוב אינו מולך באשקלון. ההסבר לכך שהיה מתנת בן תערוכות וגדל כשבו בהצר מלך אשור, והוא שהוחזר על ידי אסרחדון לאשקלון, במגמה שנסיד המכיר את שיטות הממשל האשוריות והבקי במנהגי אשור והייה ישרוט בעיר-מפתח זו בפלשת. ממש על אותה דרך נהג אסרחדון עם הערבים, עליהם המליך מלכה, שגדלה כבת תערוכות בהיכלו. ולפי שהוכרת מתנת בן צדקא כמלך אשקלון, בקרב המלכים הואסאליים שעזרו לבנין "נמל אסרחדון" שליד צור, מתייחסת לשנת 677/6 לפסה-ג, הדעת נותנת שהומלך על אשקלון שנתיים לפני כן, בעת המסע האשורי על ארצא. ואכן נודע לאשקלון תפקיד חשוב בפלישות האשוריות למצרים, שתכפו ובאו בשנים שלאחר מכן.

אסרחדון ערך שלושה מסעות עיקריים על מצרים: האחד בשנת 674 לפסה-ג, השני

בשנת 671 לפסה"נ והשלישי והאחרון, בו מצא את מותו, בשנת 669 לפסה"נ. במסע הראשון נחלו האשורים מפלה; ואמנם לא שרדו על אודותיו כל מקורות אשוריים מחוץ למסופר בכרוניקון הבבלי: "שנת שבע (לאסרחדון). ב-5 באדר צבא אשור הוכה במצרים.

ציור 50: מסעות אסרחדון למצרים

אך במסע השני למצרים (בשנת 671 לפסה"נ), כבר זכו האשורים להצלחה רבה. במסע זה היכה אסרחדון את צבא תרהקה מלך כוש, חדר לדלתא, הגיע למוף ולכד אותה ללא קרב. ומיד החל לארגן במצרים התחתונה פחזה אשורית, להגלות ממנה אוכלוסין ולהושיב בה אשורים.

אין לדעת בבירור מה היה חלקה של פלשת בהתרחשויות אלה. בכתובת מקוטעת ביותר, ששרדה על סלעי נהר אל-פלך שליד בירות, אפשר אולי למצוא רמז מה לכך שלצדו של תרהקה מלך כוש (שנעזר בבעל מלך צור, אשר מרד אז באשור) עמדה גם אשקלון. עיר זו נזכרת בשורות הסיום המקוטעות של הכתובת, בהן השבור מרובה על המצרים⁵⁴. והנה באות תעודות אחרות של אסרחדון ומזכירות אף הן את אשקלון בויקה למלחמותיו של אסרחדון במצרים. אלה הן שתי כתובות, המכילות שאלות לאל שמש, הוא אל האורקלום האשורי, אותו שואל אסרחדון עצה בטרם יצא לקרב. מחמת קטיעותן של הכתובות אין אנו יודעים בבירור מה משמעות הזכרת אשקלון בתעודות אלה. וזה לשונה של אחת מהן⁵⁵:

"שמש האדון הגדול, על (שאלתי) אשר אשאלך – עוני ב־הן של אמת. כאשר יצא

אסרחדון מלך אשור לקרב ואל אשקלון ילך ואת מחנהו יקבע (שם) – יהיה זה לצבא כושים [...] יהיה זה צבא מצרים, [יהיה זה צבא אויב כל שהוא] – האם יחשבו, האם יזממו, האם ילכו [לערוך מלחמה] באזור אשקלון [נגד אסרחדון] מלך אשור? [האם ילחמו זה בזה והאם מפלה] ינחילו לו? – אלהותך הגדולה יודעת!

בתעודה אחרת⁵⁶ שוב נשאל שמש: "מה יקרה כאשר יאתו אסרחדון מלך אשור את דרכו וילך אל עבר הנהר (ebir nāri), אל אשקלון, יחד עם צבאו, מרכבותיו וכלי נשקו: האם יגיע בשמחה לאשקלון? האם ישוב מתוך אשקלון חי ושלם לארמונו בניניה?"

משאלות אלה לאל שמש ניתן להסיק שאותה שעה עמד אסרחדון לערוך קרב ומלחמה ליד אשקלון, ולקבוע לידה את מחנהו הצבאי. המלך חשש לקרב עם המצרים ודאג פן יכוחו. מכאן, שהמצרים נמצאו אותו זמן בדרום-פלשת ועשויים היו לתקוף את חיל אסרחדון, שנתכוון לחנות באשקלון. התקדמות זו של הצבא המצרי בפלשת מלמדת שהמדובר הוא במצב שנוצר רק לאחר הנצחון של תרהקה בשנת 674/3 לפסה"ג, כשנפתחה הדרך להתקדמות חיל מצרים. אולם בתיאור המסע האשורי על מצרים בשנת 671 לפסה"ג לא נזכר במקורות כל קרב ליד אשקלון. בתעודות המדברות על מסע זה מסופר שעלה אסרחדון תחילה על צור, הטיל עליה מצור ומשם ירד במהירות למצרים. דומה שקושי זה ביחס לאשקלון עשוי להתישב ע"י ההנחה שהפעולה המתוארת בשאלות לשמש היתה בחינת תכנית, ואילו ההתקפה המתוכננת על צבא מצרים ליד אשקלון לא יצאה אל הפועל; אך הענין עדיין סתום, מחוסר מקורות היסטוריים נוספים.⁵⁷

במסע הגדול על מצרים בשנת 671 לפסה"ג עבר אסרחדון דרך פלשת. ערים פלשתיות אינן נזכרות בכתובת אשורית זו; התחנות בדרך למצרים היו אפק, ואחריה רפיח⁵⁸:

"... התקדמתי בדרך הישרה לארץ כוש, מהלך 30 שעות-כפולות, מאפק שבגבול ארץ שומרון עד העיר רפיח, סמוך לנחל מצרים – מקום שאין בו גת! בעזרת חבלים, שלשללות וקילונות השקיתי את צבאותי מים השאובים מבארות."

שלטונה של אשור בארץ הדלתא ובמוף לא היה לאורך ימים. לאחר מותו של אסרחדון בשנת 669 לפסה"ג, הוצרך אשורבנפל בנו, בראשית מלכותו, לכבוש את מצרים מחדש (668 לפסה"ג). אשורבנפל דיכא את המרידות והיכה את חיל תרהקה, ששב וכבש את מוֹף במות אסרחדון. במסע זה נסתייע אשורבנפל בואסאלים שלו שבחוף הפיניקי ובפלשת, שהעמידו לרשותו ספינות להעברה מהירה של הצבא למצרים, וכן בחיל-עזר יבשתי. בין הואסאלים שנחלצו לעזרת אשור במלחמה בתרהקה היו אותם ארבעת מלכי פלשת, שזכרו בכתובות אסרחדון⁵⁹ כעשר שנים לפני כן, וזוהי אף הזכרתם האחרונה של מלכים פלשתיים בתעודות אשור.

גולת הכותרת של כיבושי אשורבנפל במצרים, ושל כלל כיבושי אשור במאה ה-7 לפסה"ג, היה כיבושה של נא אִמּוּן, בירתה הדרומית של מצרים. אך עם כיבוש זה גדלה אשור למעלה מכפי יכולתה. ולא עברו שנים מעטות והנסיך המצרי היושב בִּסְאִיס שבדלתא, הוא פִּסְמֵתִיךְ בן נכו, השתחרר מן השלטון האשורי וייסד שושלת חדשה (השושלת הכ"ז), שאיחדה את מצרים כולה וחדשה את עצמאותה. חיל אשור יצא

ממצרים ושב לפלשת. העדות היחידה על המשך השלטון האשורי בצפון-פלשת הן תעודות אדמיניסטרטיביות מגזר הכתובות בכתב-יתדות ובסגנון אשורי-ממלכתי רשמי מן השנים 651 ו-649 לפסה"ס.⁶⁰ תעודות אלה מלמדות שגור וסביבתה נכללו בפחזה אשורית. גבול השלטון האשורי הישיר הגיע לפיכך עד מעבר לעמק-אילון, ואפשר שכלל גם את אשדוד ותחומה. אשקלון, וכנראה גם עזה, נשארו במעמד של ערים ואסאליות מעלות מס ומנחה, כל עת שהתמיד השלטון האשורי בצפון-פלשת ובשומרון.

בסיכומי של דבר נמשך השלטון האשורי בפלשת, שתחילתו במסעות-המלחמה של תגלת-פלאסר הג' בשנת 734 לפסה"ס, למעלה ממאה שנה, עד סמוך לחורבנה של ממלכת אשור. במשך תקופה ארוכה זו פשטו מפעם לפעם גייסות אשור על פלשת. במגמתם של המסעות האשוריים לפלשת, ובמדיניות האשורית כלפי פלשת בכלל, ניתן להבחין שלושה שלבים:

1. תקופת המסעות, שהיעד שלהם היתה פלשת עצמה, ומלחמות ההשתלטות האשוריות על פלשת – ימי תגלת-פלאסר וסרגון.
2. התקופה של עיצוב השלטון האשורי בפלשת ושל נסיון להפוך את פלשת לשטח גייטראלי-למחצה בין אשור לבין מצרים – ימי סנחריב.
3. תקופת שעבוד לאשור, בהיות פלשת ארץ-מעבר למסעות החילות האשוריים בדרכם למצרים – ימי אסרחדון ואשורבנפל.

בכל שלוש התקופות היו ערי פלשת משועבדות, במידה פחותה או יתרה, לשלטון האימפריאלי האשורי, אך יחד עם זאת שמרו על קיומן כערים-ממלכות עצמאיות-למחצה. הן קנו את חירותן הפנימית, הכלכלית והמדינית בתשלום מס גבוה לחצר המלך האשורי. בהיותן במקום רגיש ביותר במאבק "הבין-גושי" של אותם הימים – בין אשור לבין מצרים – פיתחו ערי פלשת תיות מיוחדת וסגלו לעצמן את היכולת להתקיים ולא להישחק – כפי שגשחקו מדינות גדולות וחשובות מהן.

שידוד המערכות בפלשת לא בא אלא בסוף ימי אשורבנפל, ובעיקר לאחר מותו, עם ההמומות מבית ועם ירידת כוחה של ממלכת אשור במערב. דומה שאותה שעה עלו צבאות פסמתיך מלך מצרים (מייסדה של השושלת הכור) על פלשת והגיעו עד עיר, שהרודוטוס מכנה אותה בשם Ἀζωτος⁶¹ (ספר ב', סע' 157). נוהגים לזהות עיר זו עם אשדוד⁶², אך אפשר שאינה אלא עזה הנוכרת במקורות אשורים גם בשם Hazzutu, כלומר עזות⁶³. ויתכן שגם אשקלון הכירה במרותו של פסמתיך, ואילו אזורי צפון-פלשת נלכדו בידי יאשיהו מלך יהודה, שחידש לפרק-זמן קצר את שלטון יהודה בחבל-ארץ זה, והגיע עד יבנה וחוף-הים מצפון לאשדוד. עדות על שליטה זו עלתה לאחרונה מן הכתובת העברית החדשה מ"מצד חשביהו", על חוף ימה של פלשת, שנבנה ובוצר בידי יאשיהו מלך יהודה⁶⁴.

ה ע ר ו ת

1 עיין: ANET, p. 281.

2 ראויה לתשומת לב העובדה, שבתקופת מסעות אשור לפלשת אין גת-פלשתים. בזכרת בין ערי הממלכה המלשחיות נת נכבשה בידי דוד ובוצרה בידי רחבעם (דה"ב יא, ח; אבל השוה מאמרו של מ. גיחון, בכרך זה,

- עמ' 418); אך אין לדעת אם יצאה מידי יהודה (השוה עמ' ו, ב) ואם הוסיפה להתקיים במאות ה'ט'-הח' לפסה"ב. ועל בעיה זו עיין אנציקלופדיה מקראית ב, טורים 571-572.
- 3 המובלעת האשקלנית לא עברה אל מצפון לירקון. העיר הישראלית שפנעה בנבולה של יפו ויצאה אל ים יפו, היתה תל-קסילה שעל הירקון. ועיין: ב. מזר, ארץ ישראל א (תשי"א), עמ' 46; מ. ברנש, אנציקלופדיה מקראית ג, טור 741.
- 4 על נבואתם של כיבושים אלה של עוזיהו, ועל השאלה אם היתה לה ליהודה מדיניות ימית, עיין: S. Yeivin, JQR 50 (1960), p. 224f.
- 5 עיין: ת. תדמור, עזריהו מלך יהודה בכתובות אשור, בימי בית ראשון (קובץ), תשכ"ב, עמ' 158-193.
- 6 עיין: ב. מזר, ייסודה של ממלכת-אדם ויחסיה עם ישראל, שם, עמ' 150-155; ובכרך זה, עמ' 218.
- ח. תדמור, שם, עמ' 187-193.
- 7 עיין: H. W. F. Saggs, Iraq 17 (1955), p. 127.
- 8 שם, עמ' 149-150.
- 9 השוה, למשל, לאחרונה: J. Bright, A History of Israel, 1959, p. 257.
- 10 עיין: ב. מזר, ארץ ישראל ד (תשט"ז), עמ' 249-251.
- 11 עיין: M. Noth, The History of Israel, 1958, p. 259; ת. תדמור, בימי בית ראשון (קובץ), תשכ"ב, עמ' 186.
- 12 עיין: D. J. Wiseman, Iraq 13 (1951), p. 23.
- 13 עיין: Luckenbill, Ancient Records 1, p. 287-288.
- 14 השוה: י. מ. גרינק, ספר היובל ל. קויפמן, תשכ"א, עמ' 16-31.
- 15 עיין: Wiseman, שם. קטע זה מוהדר על פי צילום שקיבלתי באדיבותו של ד"ר ר. ד. ברנט, אוצר המחלקה לעתיקות מערב-אסיה במוזיאון הבריטי.
- 16 הנימוקים להשלמות השלמות בכתובת זו, ובעיות מקומה של ארץ-המצרים יידונו במפורט במאמר מיוחד.
- 17 כתובת הראוה, פנים, שו' 3-4; ועיין Luckenbill, שם, עמ' 283.
- 18 עיין: ב. מזר, אנציקלופדיה מקראית ב, טור 466; Pritchard, ANEP, p. 293, No. 369.
- 19 אנאלים, שו' 235-240; שם, עמ' 280.
- 20 עיין: G. van Beek, BAR 23 (1960), pp. 70-95.
- 21 על "ארץ ערב" (Aribu'i) של שמי עיין: A. Musil, Arabia Deserta, 1927, p. 477.
- 22 ברית סורית זו, שקמה נגד סרגון בראשית מלכותו, היתה בבחינת הנסיון האחרון להקים מחדש אותה ברית בודעת שבשנות 853-845 לפסה"ב עמדה בפני צבאות שלמנאסר הג' מלך אשור בעת מסעותיו לסוריה בהצלחה יתירה; ועיין: W. W. Hallo, BAR 23 (1960), p. 40; ת. תדמור, בימי בית ראשון (קובץ), תשכ"ב, עמ' 158 ואילך.
- 23 עיין: H. Tadmor, Journal of Cuneiform Studies 12, (1958), pp. 33-39.
- 24 אנאלים, שו' 53-57; ועיין: G. A. Lie, The Inscriptions of Sargon II, King of Assyria 1, 1929, p. 8.
- 25 כך כנראה יש לראוה במקום הקריאה המקובלת Sib-e/u ועיין: R. Borger, JNES 19(1960), pp. 49-53.
- 26 על תבליט זה עיין: M. el-Amin, Sumer 9 (1953), pp. 35-36. התבליט מעורר קושי לא קטן, שכן מתוארים בו חיילים נוביים כלוחמים בפרשים אשוריים. והרי השושלת הכ"ה הנובית השתלטה סופית על הדלתא של נובים לא לפני שנות 710-709 לפסה"ב; ועיין: W. F. Albright, BASOR 141 (1956), p. 25. ואכן, אם אמנם דיוק האמן האשורי בציירו את המצרים כנובים, אפשר לשער שהיה זה צבא נובי שכיר בשירותו של אחד מפרעוני הדלתא, בני השושלות הכ"ג-הכ"ד. לעומת זאת יש מקום אף להנחה הפוכה, שציור הלוחמים המצריים-הנוביים, בעלי השער המתולחל, אינו אלא אנאכרוניזם; שהרי התבליטים לא נחקקו אלא סמוך לשנת 707 לפסה"ב, היא שנת חנוכת ארמון סרגון בדור-שרוכין, והאמן לא שם אל לב שבשנת 720 לפסה"ב עדיין לא שלטו הנובים במצרים. יש כאלה הסבורים, שהחיילים הנוביים שבתבליט זה הם צבאו של פיענחי מלך כוש, בפלישתו הראשונה למצרים; אולם מועד פלישה זו, שקדמה להשתלטותה של השושלת הנובית (הכ"ה) על מצרים כולה, אינו ידוע. וראה במאמרי הנזכר לעיל (הערה 23), עמ' 38, הע' 144, ושם ביבליוגרפיה.
- 27 E. Weidner, Archiv für Orientforschung 14 (1941), pp. 44-45. ההשלמות לפי מאמרי, שם, עמ' 41; רעיון גם: A. Alt, Kleine Schriften 2, 1953, pp. 226-234.

- 28 עיין: H. Tadmor, *Journal of Cuneiform Studies* 12 (1958), p. 34.
- 29 על מקום זה עיין: F. W. Abel, *RB* 48 (1939), p. 539; A. Alt, *ZDPV* 49 (1926), p. 236; 224 p. (1940) 49. קשה להניח שהכונה היא לאזור ג'בל לבני, המרוחק 40 ק"מ מדרום לאל-עריש, כדע א'.
- 30 עיין: W. F. Albright, *BASOR* 141 (1956), pp. 23–25.
- 31 עיין: H. W. F. Saggs, *Iraq* 17 (1955), p. 134.
- 32 הירקון היה גבולה הדרומי של פחות שומרון, שכנראה כללה אחרי שנת 720 לפסה"נ גם את פחות דאר.
- 33 מכתב זה הודפס ב**ש**ל Azu[ri], הוא עוזר האשורדי; עובד מחדש על ידי: W. J. Martin, *Tribut und Tributleistungen bei den Assyriern*, *Studia Orientalia*, VIII/1 (1936), pp. 40–49.
- 34 על מונחי מס אלה עיין: מרטין, שם, עמ' 16–17. אל-בכון יש לייחס לאותה תקופה מס דומה שהעלתה עיר פלשתית, היא כנראה עזה, הנוכרת בתעודה אדמיניסטרטיבית חדשה מכלל (במרוד); ועיין: B. Parker, *Iraq* 23 (1961), p. 43, pl. XXXII. מס זה כלל: 3 בכורות ו-40 מנה כסף, 20 (חליפות) פשתן, 50 (חליפות) סדינים, 8 סוסים, 3 כדי "שימורי דגים", 1,000 דגים ב-20 חבילות, כל אלה מס-קבע (madattu); 4 (חליפות) סדינים ממין שופרא, 4 סחכים ו-15 סוסות, כל אלה מנחה (namurtu). תעודה זו תינדן על ידי ביתר פירוש במקום אחר.
- 35 כתובת הראויה, ש' 90–94, ועיין: Luckenbill, *Ancient Records* 2, p. 31.
- 36 בנוסף מקביל של התעודה האשורית כתוב Ya-ad-na; אך כנראה ההעתקה משוּבשת, ויש לגרוס: ימני. בניגוד לדעה הרווחת אין לתרגם שם זה כ"יווני" או כ"איש מקיפרוס". ימני הוא שם שמי; ועיין במאמרי שם עמ' 80, הע' 217.
- 37 המנסרה של סרגון מנינוה, ועיין: Luckenbill, שם, עמ' 105.
- 38 כתובת הראויה, ש' 97–99, ועיין: Luckenbill, שם, עמ' 31–32.
- 39 עיין: ח. תדמור, ידיעות יח (תשי"ח), עמ' 144.
- 40 עיין: ח. תדמור, ידיעות כד (תשי"ך), עמ' 22–32.
- 41 כתובת הראויה, ש' 100–109; ועיין: Luckenbill, שם, עמ' 32. אין בידינו פרטים על הצורה בה נכתבה אשדוד, אך מ"כתובת עוקה" (עיין בהערה הקודמת) מתברר שהאשורים צרו על נהר, כנראה נחל סוכריר הוא קריה-הנהגה הטבעי של אשדוד, והשנצחון הושג רק לאחר נסיגות התקפה אחדים (לפי הכתובת, הנוקטת בסגנון שירי ומליצי, היו לפחות שבע התקפות).
- 42 כך מסתבר מן העיין בתולדותיהן של קוה ושל תבל כפחות אשוריות, ועיין: H. W. F. Saggs, *Iraq* 20 (1958), pp. 205–206; וכן השהו: B. Landsberger, *Sam'al I*, 1948, p. 78, n. 207.
- 43 השהו המסופר על הדד האדומי ועל ירבעם בן נבט במל"א יא, יד-ה, מ.
- 44 כתובת הראויה, ש' 109–112, ועיין: Luckenbill, שם, עמ' 32.
- 45 לאותם הימים יש, כנראה, לשייך טביעת חותם של שבכא שנמצאה עוד במאה ה"ט בחפירות נינוה. החותם הוטבע על גליל גומא ששלח מלך גובי זה למלך אשור. ועיין: ח. תדמור, ידיעות יח (תשי"ד), עמ' 146.
- 46 עזה אינה נזכרת בין המדינות האסאליות שמליכיהן הביעו את נאמנותם למלך אשור ליד אוסו, אך מאידך אינה נמנית בין הממלכות הפלשתיות שמרדו ונעשו. יש מקום לשער, שבראשית מסע סנחריב היתה עזה נתונה למרות מצרית, ומשנסוג החיל הנובי למצרים, לאחר קרב אלתיקה, שבה עזה ונשתעבדה לאשור וזכתה מחדש, כבימי תגלת-פלאסר וסרגון, למעמד מיוחד, כשהיא מקבלת שטחי אדמה ממלכת יהודה המקוצצת.
- 47 מסע סנחריב נגד פלשת ויהודה נודע בפירוט מכתובותי ההיסטוריות, שנתחברו שנה לאחר המסע והועתקו מאז בכל מהדורות האנאלים הבאות של מלך זה. הקטע המובא להלן לקוח מתוך תאור המסע במהדורת האנאלים של סנחריב משנת 700 לפסה"נ, שאף פעם לא התפרסם במלואו. נושא זה, הכתוב במנסרה המכונה "מנסרת ראסאם" (הכוללת שלושה מסעות) ובמקבילותיה, שבמוזיאון הבריטי, עומד להתפרסם במלואו על ידי; והוא שונה בפרטים אחדים מן הנושא המאוחר יותר של האנאלים הכתוב במנסרה המכונה "מנסרת שיקאגו" D. D. Luckenbill, *The Annals of Sennacherib*, 1924, pp. 29–31. על מסע סנחריב ליהודה עיין במאמר ש' ב. מזר, בדרך זה, עמ' 286–295.
- 48 עיין: י. נוה, ידיעות כא (תשי"ז), עמ' 178 ואילך.
- 49 עיין: ב. מזר, ידיעות כד (תשי"ך), עמ' 8 ואילך.
- 50 היה זה רק לאחר כניעתו של חזקיהו, ולא בעיצומה של המלחמה, כפי שעולה לכאורה מכתובת סנחריב.
- 51 "הכתובת שעל חפר", הכוללת ששה מסעות, ועיין: D. D. Luckenbill, *The Annals of Sennacherib*, 1924, p. 70.

- 52 כתובת המנסרה מנינוה: R. Borger, Die Inschriften Asarhaddons, 1956, p. 50.
- 53 עיין: A. Bergman, JBL 35 (1936), p. 224; וכן ב. מור, אנציקלופדיה מקראית א, טור 771.
- 54 עיין: H. Hirschberg, Studien zur Geschichte Esarhaddons, 1932, p. 102; וכן: Borger, Asarhaddon, p. 102.
- 61–69 pp.
- 55 עיין: J. A. Knudtzon, Assyrische Gebete an den Sennengott, 2, 1893, pp. 178–179, No. 70.
- ההשלמות של הקטעים החסרים הן לפי תעודות מקבילות מאותו סוג.
- 56 E. G. Klauber, Politisch-religiöse Texte aus der Sargonidenzeit, 1913, pp. 63–64, No. 41.
- 57 נראה לי כי לפרשה היסטורית זו מכון הכתוב ביר' מ, ד-ו (המוצא בפרק זה כצוטט מנבואה קדומה יותר), שכן כתוב זה כורך את צור עם פלשת, ומזכיר במיוחד את אשקלון, ועיין: ידיעות בד (חש"ך), עמ' 29, הע' 27.
- 58 עיין: Borger, Asarhaddon, p. 112.
- 59 רשימות מלכי חוף-הים וקפריסוס, ובכללם מלכי פלשת, ניתנת לראשונה במילואה רק במנסרה C, שנתחברה ב-647–646 לפסה"נ, ועיין: M. Streck, Assurbanipal, 2, 1916, pp. 138–140. אולם אין ספק בכך שרשימת מלכים זו קדומה היא משנת 647, והיא משקפת את שמות המלכים הואטאלים של סוריה וארץ ישראל שגויסו לעזרת אשורבנפל בעת מלחמתו במצרים.
- 60 עיין: R. A. S. Macalister, The Excavation of Gezer 1, 1911, pp. 23–29.
- 61 השוה למשל: F. K. Kienitz, Die politische Geschichte Ägyptens vom 7 bis zum 4 Jahrhundert vor der Zeitwende, 1953, p. 17ff.
- 62 לדעתי מתפרשת המסורת של הרודוטוס על 29 השנים שצר פסמתיך על Αἶγυπτος, כמכוונת לשנים ששלטו המצרים על אותה עיר למן כיבושה בידי פסמתיך ועד שנפלה בידי נבוכדנאצר מלך בבל.
- 63 עיין: י. נוה, ידיעות כה (תשכ"א), עמ' 119 ואילך. מצודה זו נבנתה, כפי הנראה, בידי יאשיהו, והיתה מכוונת לשמור על מבואותיה הדרומיים של יבנה-ים. אם אמנם מעידה הקרמיקה היוונית-מזרחית, שנתגלתה במקום (J. Naveh, IEJ 12 [1962], p. 96), על מציאותם של חיילים יוניים או כריים שחנו בה, הרי לא היו אלה, לדעתנו, שכירי של פרעה פסמתיך, אלא שכירי של יאשיהו; שכן אין להניח, שהנהג לשכור חיילים יוניים התייחד בסוף המאה השביעית למלך המצרי בלכד. בעייה אחרת היא – מי משל או באשדוד גופה? אין לדעת בבירור אם גם היא נפלה תחת מרותו של יאשיהו ואם שבה, לאחר שעזובה האשורים, לשמש עיר מלוכה עצמאית בלתי תלויה ביהודה ובמצרים. מכל מקום, מלך אשדוד השבוי בחצר מלך בבל, נזכר בתעודה בבליית מסוף ימי נבוכדנאצר ליד מלכי עזה, צור, צידון וארוד; ועיין: E. Unger, Babylon, die Heilige Stadt, 1931, p. 286; ANET, pp. 307–208.